

UN PREGO SOLTO EN GALEGO EN DEFENSA DO LIBERALISMO: «A PAROLA POLÉTECA», DE 1822

Rosario Álvarez e Xosé Luís Rodríguez Montederramo

1. HISTORIA EDITORIAL, RECEPCIÓN E AUTORÍA

O texto anónimo que presentamos leva por título *A PAROLA POLÉTECA* | *QUE TUVO UN AUGUADOR* | *CUN SOBRIÑO SEU* | *Que acaba de chegar da terra tembrando,* | *e fomegandolle os miolos de medo.* No colofón consta que foi impreso en Madrid, na Imprenta de don Antonio Fernández, en 1822; a continuación anúnciase que «Se vende á 8 cuartos en las librerías de Cruz, frente á las gradas de San Felipe y de Esparza, calle de la Concepcion Gerónima». Só temos noticia do exemplar da RB con sign. VIII/18241(3) e ata agora permaneceu descoñecido para os eruditos galegos e para os investigadores da nosa historia lingüística e literaria.

A *Parola poléteca* preséntase materialmente en 16 páxinas, un único prego en oitavo. En orixe foi un prego impreso solto, pero agora, xunto con outros folletos de formato semellante producidos entre os anos 1820 e 1823¹, forma parte dun volume facticio encadernado en pasta valenciana, con orlas de roda e cantos en ferros dourados. Ten lombada callada con cinco nervios figurados: o primeiro, terceiro e quinto entrenervios conteñen un rosetón; no segundo e cuarto hai senllos rótulos en letras douradas sobre fondo vermello que din, respectivamente, «ESPAÑA | EN 1820 | AL 1823» e «8». O segundo rótulo contén o número de orde deste tomo nunha colección de volumes de folletos impresos nos anos do trienio constitucional e que formaron parte da Biblioteca Real Particular dende o reinado de Fernando VII. O ex libris, da época deste rei, está pegado na cara interna da cuberta: é de etiqueta e representa en gravado o escudo, toisón, colar de Carlos III, con fondo do manto de armiño coa coroa pechada, e cun basamento no que se le «Biblioteca del Rey N. Señor» (Bouza 1990: 110). O responsable da encadernación deste volume e de toda a serie que comparte con el o rótulo mencionado e mais a numeración é Santiago Martín².

Do impresor do folleto, Antonio Fernández, temos poucas noticias. Pode ser o mesmo que en 1821 subscribe con Anastasio Lescura unha petición dirixida ao Xefe Superior Político interino de Madrid, para que lle dean testemuño da detención de que foi obxecto na secretaría do goberno superior. Sabemos que foi impresor do núm. 93, 1 de xuño de 1821, do xornal *El Constitucional. Correo General de Madrid*³, e mais que foi un dos detidos por derivacións da causa do libreiro Antonio Miyar⁴ (*El Espectador* 1821; DBTL, s.v. FERNÁNDEZ, ANTONIO). Entre os meses de abril e maio de 1823 atopámolo

como responsable do *Diario de la Capital*, xornal constitucionalista; na época do noso folleto Antonio Fernández imprime outros textos devotos da Constitución, como a *Descarga cerrada a metralla* (Madrid 1821), onde se ataca o libelo *Condiciones y semblanzas de los diputados a cortes*, defendendo a dignidade destes⁵. Sen embargo, e de acordo coas esixencias do negocio editorial, a produción do impresor corre paralela ideoloxicamente aos cambios políticos que se producen, e así, en 1824, atopámonos con alegatos aberrantemente absolutistas saídos da mesma oficina, tales como as *Memorias poéticas o llantos de la madre patria por los efectos de la ominosa constitución*⁶.

Cabe preguntarse polo ámbito de recepción do noso opúsculo, editado en Madrid e supostamente destinado ao lector galego, xa que é esta a lingua de redacción. Estes folletos impresos en pregos soltos, de controversia ideolóxica entre liberais e servís ou realistas, ou ben entre moderados ou doceanistas e exaltados, con papel e tipos de mala calidade, composición descoidada e xeralmente anónimos, circulaban con profusión na época, desenvolvendo na opinión pública unha verdadeira guerrilla de papel, en paralelo á das armas⁷. É probable que, ademais de polas canles habituais do comercio librario, se difundisen tamén da man dos cegos, xunto coa denominada literatura de cordel; sabemos, ademais, que o impresor Antonio Fernández foi aprovisionador deses libeiros ambulantes, porque polo menos ese foi o destino dun título saído das súas prensas, a *Letanía pío-patriótica*, contrafactum liberal da letanía católica (Caro Baroja 1990: 344)⁸.

Máis difícil aínda é resolver a cuestión da autoría e/ou da responsabilidade editorial do noso folleto. Podería subscribilo algún membro da Sociedade Patriótica da Coruña, ou Tertulia Patriótica, nome co que subsiste despois do Decreto de extinción, de 21 de outubro de 1822 (Barreiro 1982: 34). Como mostraremos máis abaixo, a *Parola* encaixa nos presupostos ideolóxicos desta institución revolucionaria, probablemente a primeira que se fundou despois do alzamento de Riego, e é no seu círculo onde se puido fraguar ou dende onde se debeu de auspiciar o noso folleto. O mesmo Pedro Boado Sánchez, Secretario desa institución e autor de *O tío Farruco* (1823), podería estar na orixe da *Parola*, pois non só anima ambos os textos a mesma vontade pedagóxica, senón que, como veremos máis abaixo, o noso folleto coincide co pensamento de Boado na defensa da posición exaltada fronte á doceanista ou moderada; sen embargo, a comparación lingüística do *Tío Farruco* e a *Parola* non parece avalar esta atribución, pois hai trazos moi identificativos de Boado que están ausentes na *Parola*, e viceversa. Outros autores recoñecidos da época, como Manuel Pardo de Andrade, doceanista aínda que nalgúns aspectos favorable ás novas ideas (Saurín 1991: 316-7), ou Fandiño, que participa da mesma tendencia, teñen por iso menos probabilidades do que Boado Sánchez para seren postulados como autores da *Parola*.

O uso da lingua galega neste tipo de diálogos encádrase dentro do programa de propaganda liberal. Dunha banda suponse que a mensaxe chegará aos paisanos de forma máis efectiva no estilo e rexistro —e, vai de seu, na lingua— dos seus iguais, non ema-

nando dunha fonte superior ou allea á súa comunidade de intereses; doutra, e sobre todo, o uso dun galego espontáneo reforza o carácter popular que se quere presentar como defensor do movemento (vid. Barreiro 1982: 56-58). Cando Valentín de Foronda defende desde A Coruña o teatro como medio de instrución política e propaganda ideolóxica, propón un programa de invencións cómico-políticas, entremeadas de «danzas y cantinelas en verso y música nacional, y de aquellas provinciales que agradan al pueblo para mezclar los entre actos, aplicándolas siempre a los fines que nos proponemos» (apud Saurín 1991: 216). Vallan como descrición da situación as palabras da mesma estudiosa, autorizada voz entre os historiadores deste período da nosa historia política:

Precisamente la sugerencia de utilizar en este contexto el folklore local, ingrediente muy substancioso en esta receta e infalible resorte para ganarse el interés del pueblo bajo, coincidía con el auge de la campaña a favor del gallego como arma de propaganda ideológica que empezaban a esgrimir por igual liberales y serviles. En la prensa de uno y otro bando se observa la frecuencia cada vez mayor con que se iban publicando diálogos que, con mayor o menor realismo, ponían en boca de personajes populares las incidencias de la vida política. (...) Y así la penetración de la campaña de propaganda liberal quedó pronto confiada a un programa didáctico en gallego, especialmente en 1813, en que se agudiza el conflicto. (...) El vehículo es en cualquier caso el gallego coloquial en su variante escrita, destinada a transmitirse de viva voz entre un público de analfabetos (Saurín 1991: 216).

Nese marco está a *Parola poléteca*: uso da lingua galega, nun estilo coloquial verosímil en boca dos dous intervintes, sen asomo de vulgaridade —como corresponde ao rexistro didáctico que se procura— e entremeadado nas partes de maior forza argumentativa con cántigas alusivas de carácter popular.

2. DEBATE POLÍTICO E FEITOS HISTÓRICOS

O autor da *Parola* sérvese do diálogo como xénero didáctico para confrontar dúas posturas ideolóxicas. Nel, Calacú asume o papel de liberal e o seu sobriño, Fariña, defínese como servil ou realista. Emporiso, é este o que leva o peso da argumentación, debuxándonos unha actualidade política marcada polas prácticas moderantistas que, na súa opinión —compartida polos liberais exaltados—, fai avanzar o servilismo; e demostrando, xa que logo, que a aplicación das propostas exaltadas tería os efectos contrarios, o afianzamento do constitucionalismo.

Hai unha primeira parte introdutoria, marcada formalmente polo uso do verso, na que se declara a posición política dos dous interlocutores. Son en total 11 parlamentos, seis para Fariña e cinco para Calacú, nos que alternan a décima espinela para as intervencións do primeiro coa redondilla para as do segundo.

Fariña chega á corte, procedente de Galicia, fuxindo dos «libres ou as feras» (parlamento 1), e pídelles ao seu tío que o acepte no seu oficio, o de augador. Narra as «tantas mortaldades» cometidas na terra por «os da nova escarapela», aludindo en particular ao

sucedido en «Cela», onde mataron con saña «catorce padres» e «dous centos de labregos» (parlamentos 3 e 5), pertencentes a algunha facción realista. Meijide Pardo (1983: 135) refire o seguinte enfrontamento cunha partida servil, coincidente en número de mortos coa mencionada por Fariña:

Partidas de realistas en los pueblos de Amejeda, Rebordecho, Santa Cristina de Baleije y otros del partido de la Cañiza, limítrofes de la provincia de Orense, «mandadas por algunos ministros del Altar, olvidados de sus sagrados deberes y movidos únicamente de la negra ambición que les devora». Logró su aniquilamiento D. Tomás Mezquer, haciendo 200 muertos y, entre estos, «algunos curas párrocos, veinte prisioneros y, el resto, que corría despavorido a embarcarse para Portugal, fue víctima de las armas portuguesas».

Unha segunda noticia deste feito histórico fai mención explícita do lugar da batalla, aínda que con diferenza no número de mortos; tomámola de primeira man, da *Exposición* que fai o caudillo rebelde Ignacio Manuel Pereyra, segundo o cal as forzas realistas sufriron unha importante derrota «en los campos de Sela y Barcela» o 14 de maio de 1822, na que contabiliza 94 mortos e 23 prisioneiros sacrificados (apud Barreiro 1982: 190-191)⁹. Calacú, pola súa parte, celebra estes feitos (parlamentos 4 e 6).

Nos seguintes parlamentos en verso, 7 a 11, introdúcese a cuestión relixiosa e o papel dos curas na conformación do credo realista, para no último advertir Fariña que Calacú é do «número dos liberás». O rol do clero na contrarrevolución é ben coñecido, así como que a súa influencia foi moito maior nas zonas rurais¹⁰; a súa participación no movemento realista é decisiva tanto cualitativa coma cuantativamente, pois son cregos os cabecillas de boa parte das faccións e, ademais, a este estamento pertencen entre un e dous terzos dos contrarrevolucionarios apresados polas milicias (Rodríguez Eiras 1967: 203).

A segunda parte, en prosa, ábrese cunha longa intervención en que Calacú introduce boa parte dos temas que se van tratar ao longo do texto. Defende a Constitución, que é a «mellor ley», a liberdade, a soberanía das Cortes, a redución do décimo¹¹ e, en xeral, a destitución dos antigos poderes en favor dos novos, así como a xustiza na distribución dos empregos; gaba de forma particular «os que publicaron a Constetucion o ano de vinte». Fariña considera faltos de xuízo os argumentos de seu tío: «Seique a tanta agua que acarrexóu amolentoulle os miolos, e por eso louquéa» (parlamento 13). Calacú parece admitilo e prognostica para Fariña a mesma demencia: «en acarrexando duascentas mil cubas d-agua.... tamen veras os teus miolos amolentados» (parlamento 14).

A continuación Fariña adianta a súa vontade de mostrar os erros de Calacú, e, despois das correspondentes réplicas, introduce o primeiro asunto importante e significativo para definir ideoloxicamente o folleto: «o cordón de Francia» (parlamento 20). Refírese ao que nun principio foi un cordón sanitario imposto por Francia na fronteira co pretexto dunha epidemia de febre amarela desatada en Cataluña no verán de 1821; sen

embargo, o cordón tiña unha utilidade máis política ca hixiénica, pois buscaba frear a entrada de doutrina revolucionaria de España, e de feito as medidas tomadas por Francia foron comparadas a aquelas con que España se opuxera anos antes á entrada de ideas da Revolución Francesa. Por outra banda, no sur de Francia concentrábase unha ampla oposición ao liberalismo formada polos exiliados españois e polos refuxiados italianos. A finais de agosto de 1822, cando se intensifican as disputas entre poboacións fronteirizas, o «cordón sanitario» deriva nun verdadeiro exército de observación, pódose en evidencia o absoluto deterioro das relacións diplomáticas entre os dous países e creándose un ambiente moi desfavorable para a inminente celebración do Congreso de Verona, que tiña como obxectivo «sofocar o destruir en España y Portugal los principios de libertad que rigen en ambos países»; en definitiva, comezábase a xestar o desenlace final da experiencia revolucionaria, é dicir, a intervención dos «Cien Mil Hijos de San Luís» (López Cordón 2001: 93 ss). Fariña salienta a contradición de que o goberno aceptase pasivamente esa vixilancia, en lugar de responder cun control fronteirizo que evitase a «peste moral» que poderían introducir os exiliados realistas. Fariña, que en última instancia contrapón a postura dos liberais exaltados, celebra que non se actúe nesa liña, pois dese xeito os realistas veranse favorecidos.

O segundo gran debate, que ocupa os parlamentos 24 a 40, céntrase na oposición entre as dúas grandes tendencias das Cortes do trienio liberal: os exaltados, que defenden a presenza dos revolucionarios de Isla de León, e os moderados ou doceanistas¹². A Calacú non parece preocupalo o avance dos servís, mentres nas Cortes «haya dos que berraron pola constitución». Fariña admite que efectivamente son eses os homes «máis interesados na conservación da Constetución», e constata que «esos grandes omes berradores», que estiveron nas cortes de 1820, andan nesta altura, ano 1822, paseando pola Corte, e menciona en particular a Quiroga e Ramón Novoa¹³.

Así pois, este é o contexto histórico en que se produce o folleto. Despois dun complicado proceso electoral, os moderados obteñen en outubro de 1822 mellores resultados; os exaltados, en desacordo coa consulta popular, e erixíndose en representantes da opinión pública, «iniciaron una violenta campaña nacional de escritos contra la permanencia del Ministerio» (Artola 1968: 702). Houbo múltiples manifestacións e actos de desacato ao goberno, entre os que destaca o protagonizado na Coruña: «En la Coruña, el acto al que se sumó Espoz y Mina, que desempeñaba la Capitanía General, terminó con la consabida demanda, fecha el 16 de noviembre, en la que se decía ‘...vuestro ministerio lucha abiertamente contra la voluntad del pueblo y jamás el pueblo mirará indiferente el que manos enemigas conserven el depósito precioso de su libertad’» (Artola 1968: 703). No parlamento 27 Fariña observa que «eses homes berradores» que se alzan contra o despotismo permanecen agora calados fronte ao goberno actual, e máis adiante conclúe que «hos constetocionales, o goberno non-os atende moito; máis creo que os aborrece» (285-287); e, de novo, Fariña celebra esta conxun-

tura política, porque así «os do noso Cristo van adiantando» (296). Do mesmo modo, a «guerra de empreos» e a desunión entre os liberais fan aumentar as filas dos realistas, do «reximento da fee» (319). Calacú, entretanto, fronte aos argumentos de Fariña, vaise desdebuxando e perdendo protagonismo, e concedendo á «poléteca»¹⁴ a xustificación de todos os actos: por política están fóra do goberno os revolucionarios de Isla de León, e tamén estes, «aunque co seu brazo de ferro podían tirar co goberno, por poleteca non-o fan» (292-293). Calacú e a súa «poléteca» parecen representar a tendencia moderada.

Nos parlamentos 40-42 abórdase o problema dos «sitios reales», co que se alude con toda probabilidade ao control de Fernando VII, que era, evidentemente, o principal obstáculo para a supervivencia constitucional e, por tanto, a cuestión na que o goberno «debe ter máis poléteca» (329-330).

Nos parlamentos 43-45 introdúcese o tema de América. Fariña considera que unha parte da «poléteca» que defende Calacú se perdeu en América¹⁵ e vaticina que a outra se perderá en España, co que parece aludir á que a política —é dicir, a actuación do partido moderado— dará cabo ao período liberal. Unha vez máis, Fariña celebra os desastres políticos, «o que queremos os dos escapularios (...) que sigades dandonos a mesma poleteca que déstedes ás Amerecas» (343-346). Remata o parlamento cunha estrofa antiliberal, adaptación dunha cántiga popular¹⁶, probablemente coñecida entre as partidistas realistas e os seus adeptos:

Arriva meu pau das tundas, / abaixo meu pau tundeiro, / que logo veremos os libres /
rebillar no colgadeiro (348-351).

No parlamento 46 Calacú volve ao seu argumento —defensa da política e da constitución— e no parlamento final expresa a esperanza de converter á súa causa o seu contrincante, e mesmo facelo miliciano. Pola súa banda, Fariña confesa non coñecer a constitución «porque os nosos curas dicen que é pecado leela» (360-361)¹⁷, e conclúe a súa derradeira intervención cunha copla coa que alomenos parece admitir, con reservas, a bondade da Constitución, condenando aos seus representantes: «Aunque a gaita sea boa, / si o gaitero é malo, / tocala ben, malo malo».

En conclusión, a *Parola poléteca* forma parte da publicística exaltada que xorde despois das eleccións de outubro de 1822 e que ten como obxectivo desacreditar a política moderada. Calacú representa a tendencia do liberalismo moderado, que trata de resolver «politicamente» os múltiples problemas do momento. Fariña, realista acérrimo, observa que a política moderada que se está levando a cabo é a mellor aliada do absolutismo (cf. as palabras de Moreno de Guerra, n. 12), en canto que coa súa actuación non fai máis ca sumar adeptos a esta causa; en contrapartida, deixa ver como as propostas exaltadas, de se levaren a cabo, conducirían á conservación do liberalismo. O servil Fariña, defensor como tal do retorno ao absolutismo, mostra con argumentos sólidos as

medidas do goberno que fan que “os Cristos avancen” e, paralelamente, apunta as medidas alternativas correspondentes da tendencia exaltada, presentando estas como coherentes e necesarias para o mantemento do constitucionalismo, e por tanto contrarias ás aspiracións contrarrevolucionarias. O feito de pór a forza argumentativa no realista concédelle ao diálogo un grande efecto persuasivo de cara ao obxectivo final, a defensa dos argumentos do partido exaltado e a crítica do moderantismo do goberno vixente.

3. COMENTARIO GRÁFICO E CRITERIOS DE EDICIÓN

O texto mostra unha gran congruencia gráfica, mesmo sen ter pretensións de uniformidade nin seguir unha aplicación rigorosa de regras. Analizado no tecido das obras destas décadas iniciais do século XIX coñecidas ata hoxe, dános información importante non só para situalo no proceso de elaboración histórica do modelo dominante de galego escrito senón tamén para a identificación do seu autor anónimo ou, cando menos, dos círculos, escritores e editores con que semella que tivo contacto; visto doutro xeito, varias das solucións adoptadas desautorizan a atribución a autores que por cronoloxía, procedencia xeográfica e ideoloxía poderían ser serios candidatos. Aínda que editado en Madrid, incorpora solucións gráficas orixinais xurdidas no ambiente compostelán que na altura en que foi composto apenas romperan este círculo.

1. O son /j/ está representado de forma sistemática polo signo complexo <x̂>¹⁸, que ata onde hoxe se sabe arrinca de A. B. Fandiño (*A Casamenteira* 1812)¹⁹ e é axiña empregado en varios escritos do ámbito liberal compostelán, sexa polo comunicante que se agocha baixo o pseudónimo *Xân de Mingucho* (29-IX-1812) sexa polos anónimos autores de *Conversacion entre los compadres Bértolo y Minguete* (9-II-1813), da *Décima constitucional* (23-III-1813) e da *Conversa no adro da igrexa* (1-IV-1813), todos eles publicados na *Gazeta Marcial y Política de Santiago*, nacida o 1-II-1812 e dirixida por Juan Bautista Camiña, onde tamén colabora Fandiño. A *Gazeta* imprimíase na tipografía de Manuel Antonio Rey, de onde saírían no ano 1820 os dous diálogos de *La Tertulia en la Quintana*, o *Diálogo entre Dominjos e Farruco* (todos tres anónimos) e, cando menos en parte, o periódico de Fandiño *El Heráclito español y Demócrito gallego*, onde este publicou a «Resposta a T.C.M.B.»²⁰. Todos estes textos presentan a mesma grafía; fóra deste círculo e obradoiro tipográfico só a atopamos da man do propio Fandiño (“Vilancicos que cantaron...”, *Diario Cívico-Patriótico*, Imprenta de Juan María Pazos, Santiago, 26-XII-1812), dos autores da *Décima liberal* (Santiago 1820) e da de Manuel Pardo de Andrade, o único que, polo que ata agora sabemos, a exportou fóra do circundo compostelán: emprégaa primeiro de forma illada (*exôrtacion*, en *Rogos* 1813, A Coruña: Caxa Tipográfica del Diario; *xúdio*, en «Aos coruñeses...» 1814, en *El Ciudadano por la Constitución*, A Coruña: imprenta de Antonio Rodríguez), e logo de forma plenamente asumida na edición madrileña de *Los serviles y liberales* (Imprenta de Vega y Compañía 1820)²¹. Aínda tendo en conta o interese desta solución gráfica para a determinación do autor

ou, cando menos, do círculo a que pertence, optamos por simplificala en <x> na nosa edición, deixando aquí constancia dos casos en que falta por lapsus ou por colidir con outro signo gráfico: <finxidos> (81), <deixan> (2v, 131), <acarrexando> (147), <bexân ó que bexan> (239), <peléxo> (136); <xà> (136); <fixéron> (109), <expuxéron> (233), <acarrexóu> (137) (vid. 3, §2). A palabra final do verso 44 está grafada como <pelexós>, con <o> de corpo maior, sen chegar a ser maiúsculo; lemos <pelexôs> e coa forma grave mantemos a rima asoante de *pelexos* con *cerros* e *labregos*.

É constante o uso da grafía <n-> para a representación da nasal velar /ŋ/ (*un-a*, *nun-a*, *algun-a*), por iso emendamos <unas Cortes> en *un-as Cortes* (104). Esta é unha das opcións menos frecuentes entre as ensaiadas para a escrita desta consoante, o que a fai moi interesante para caracterizar graficamente este noso texto. É unha das solucións que alternan nas *Proezas* (Coruña 1810) e a empregada adoito no xa mencionado *Diálogo entre Dominjos e Farruco* (Santiago 1820); fóra deste diálogo, <n-> falta absolutamente nos textos composteláns, que se decantan desde moi cedo por <nh> —da que Fandiño é un firme e indesmaiable partidario—, se ben máis tarde ha concorrer coas modificadas <n-h, n h> (Mariño 2003: 50-53). De novo volve ser significativo o comportamento de Manuel Pardo de Andrade, que semella non dar resolto de forma satisfactoria este problema gráfico: parte de <úa> (1797 Madrid, soneto baixo o pseudónimo León de Parma) e <ua> (1813 *Rogos*, 1814 *Romance*), que obviamente non trasladan a pronuncia da nasal, para logo incorporar un inaxeitado <una> (1820 Madrid, *Los serviles y liberales*), que non dá conta da diferenza entre dous fonemas nasais que cómpre distinguir graficamente, /n:/ŋ/; ora ben, debeu haber un cambio de criterio a favor de <n-> na edición madrileña dos *Rogos* (1820), que debeu seguir a publicada por Iguereta en 1841 (sempre con *un-a*).

Emprega <y> de forma constante na coda da sílaba en posición final absoluta (*fay*, *muy~moy*, *ley*, *rey*, *vay~bay*, *foy*, *sey*), o que fai excepcional a vacilación *escoitay/escoitai*. Consonte a práctica decimonónica, non sorprende este grafema en posición intervocálica, pero <haya> (212) probablemente sexa erro tipográfico por *haxa*; con todo, na edición mantémonos fieis ao texto.

A grafía <g> en todas as ocorrencias de <religion> e en <geta> débese a que son interferencias castelás, que non se evitan nin disfrazan. Non hai ningún intento de representación da gheada, que si vemos decote nos autores composteláns, entre eles o do *Diálogo entre Dominjos e Farruco*, xa mencionado porque comparte co noso texto as grafías <x̂, n->. En cambio, en *prasad* (132) e *ladriso* (119), ambos en parlamentos de Calacú, a grafía <s> pon de relevo o fenómeno do seseo; se é correcta a identificación da batalla mencionada no segundo parlamento de Fariña coa ocorrida en Sela e Barcelona, a grafía <Cela>, que mantemos por prudencia, é ultracorrección.

2. A acentuación do texto impreso non sempre é consecuente, por causa do autor ou do impresor. Entre as palabras agudas, acentúa con frecuencia as rematadas en vogal

(aquí, alí, Calacú, *haberá, está, acá / asi, sera, ali, abo*), en ditongo decrecente (*acarrexóu, estóu / amolentouille, parouse*) e en -s (*saberás, estás, liberás, reás, dirás, berás, verás / veras, decis, frances, atras, liberas*), pero en cambio o til falta adoito nas rematadas en -n, entre elas as moi abundantes rematadas en -on (*xemin, faran, tamen, estan, ningun, algun, religion, constetucion, inquisicion, razon, prubicacion, perdicion, senon, cordon, conservacion, Leon, Ramon, desunion / chamaránme, buscarán, están*), unha ausencia que nalgúns casos se estende aos seus plurais (*morrios, alguns / golondós, ladrós, contestaciós*). Polo xeral, non acentúa as palabras esdrúxulas (*poleteca, reprecas, practecos, despoteco, maquena, medeco, amerecas, numero, rusteco*), pois só portan o til en situación excepcional (no título e con maiúsculas: *polîteca*) ou en formas do paradigma verbal (*bísesdes, tubésedes, déstedes*). Nas palabras graves é difícil atopar unha regra de uso: emprégao nalgunhas palabras rematadas en -era ([*ɛ*ra] *estubéera, méra*; [*e*ra] *enchéera*) e -xeron (e nese caso falta o circunflexo que acompaña a grafía de /*ʃ*/: *fixéron, expuxéron*); no hiato -éa (*cadéa, louquéa*)²², sobre -ée- (*créer*), e mais noutros casos esporádicos e inconsecuentes (*sepultúras / sepultura; peléxo, verédes*). Entre os monosílabos, levan til algúns dos rematados en vogal (*bó, vé / cu, bo*), mais non se esta se duplica, <ee> [*ɛ*]: *fee, pee* (31-32). En ocasións semella que a marcaxe da sílaba tónica co til ten finalidade diacrítica, o que explica un maior uso en formas que se integran nun paradigma que pode contar con outras que se opoñan por ese trazo; así, ao acentuar *chamarán* ou *buscarán* evita a interpretación como ‘chamaran’ e ‘buscaran’: «Digobolo a vós en secreto porque si o saben chamaránme servil» (172-173), «as cortes e o goberno xa os buscarán» (128-129).

Tampouco hai unha regra de aplicación precisa nos usos que, sen moito rigor, chamaremos diacríticos. No texto impreso en 1822 emprégase adoito o til para lle dar visibilidade ao grafema vocálico que illado constitúe unha palabra gráfica (<ó, á, é>), non para romper a homografía de formas diferenciadas fónica e/ou gramaticalmente (<ben> ‘vén’, 61; <bes> ‘vés’, 145; <fora> ‘fóra’, 111; <por> ‘pór’, 200). Na nosa edición usamos o acento diacrítico consonte o uso normativo actual, xa que en non poucas ocasións a información que comporta é fundamental para trasladar a nosa interpretación do texto. O uso no impreso de que partimos resúmese nos trazos seguintes:

(a) A grafía <á> serve tanto para representar *a* [a] (artigo, pronome ou preposición) coma para a amálgama *á* [a]: na grafía da preposición *a* só falta en tres casos (20%), un deles en concorrencia co artigo (<a os curas>, 46; <¿a qué te metes>, 354; <bou a face-lo mesmo>, 375); falta só nun terzo das ocasións do artigo (30,77%), a maior parte delas ou en concorrencia con preposicións (<co a, para a>) ou en maiúsculas; usa <á> nos escasos rexistros do pronome (<á desconxúran>, 362) e da contracción entre preposición e artigo (<e mais á nacion>, 323; <á sepultura>, 308). A grafía <ó> tamén non serve para marcar unha diferenza fónica ou simplemente gramatical, pero os datos son inversos dos anteriores: <o> emprégase en máis de dous terzos das formas do artigo (70,18%), no único caso do pronome (<si o saben>, 172) e nun terzo dos da contrac-

ción (<douche o demo>, 141 / <ó mesmo tempo>, 228; <ó noso Cristo>, 73). As formas de plural do artigo, pronome ou contracción nunca se marcan con til, pois como xa se dixo este signo serve para destacar a vogal illada.

(b) A graffía <é, e> serve por igual ao verbo *ser* e á conxunción copulativa. No tocante á forma verbal, <e> é a graffía da maior parte das formas ante consoante (86,36%) e da metade das situadas ante vogal (3:3) e pausa (1:1). Na graffía da conxunción obsérvase a mesma tendencia: <e> é a forma maioritaria ante consoante (77,78%), pero está por baixo de <é> ante vogal (41,18%). Debemos concluír, por tanto, que a necesidade de marcar <é>, con calquera dos dous valores, é maior cando segue vogal na cadea.

(c) Usa tamén o til sobre <qué> en dúas ocasións, sen valor aparente. Faino sobre o interrogativo (<a qué te metes>, 354), sen que iso supoña ningunha norma constante, propia ou seguidista da ortografía castelá (<¿Pois que importan>, 326). Faino tamén, de forma máis sorprendente, sobre unha das moi abundantes ocorrencias da conxunción completiva (<sabedes que (...) qué non penso deixálo>, 15).

Non acentúa nunca hiatos formados por /i/ e /u/ tónicos seguidos de vogal (*tio, crua, facian, debía, pudian, habia, seria, decia...*) nin na orde contraria (*oirche*). Non acentúa como un todo a unión de verbo e clítico: *fomegandolle, Dademe, rebentenche, digolle, dixêstesme, digobolo, dixome, Beigabos, Acordaseme, dandolles, dandonos; chamaránme*), coa soa excepción de *enchêcheme*. Non acentúa as maiúsculas, agás na parte en versais do título.

Na edición mantemos a acentuación do orixinal e só intervimos nos casos seguintes: cambiamos por un til agudo o circunflexo que usa sobre as versais, <POLÊTECA>; usamos os acentos diacríticos consonte a norma moderna (para <á os, a os> e as outras amálgamas, vid. 4, §2.1); retiramos o til de <sigúe> (38) por entendermos que se debe a un lapsus; para <pelexÓS> *pelexôs*, vid. §1.

3. Non usa nunca o apóstrofo. Débense á nosa intervención os tres que figuran na edición: «En medio d'aqueles cerros», «com'ó Rey», «aci'a fin» (vid. 4, §2).

Emprega o trazo en *tiro-liro*. Seguindo ese modelo, incluímolos en <res-/vil> (180-181), para darlle maior claridade ao xogo de palabras e con el a toda a pasaxe: «Non quere decir vilers senon res-vil, que é todo o que non quer Constetucion»²³. Tamén o emprega como parte do grafema que representa a consoante nasal velar intervocálica, que nós mantemos na edición, <un-a> *un-a* 'unha'. Só nunha ocasión serve para marcar a elisión de /e/ átono ante vogal tónica inicial: <mil cubas d-agua> (147). Así pois, débense á nosa intervención como editores os usos seguintes: o xa mencionado de *res-vil*; o que marca /lo/ como forma do artigo, <bou á facelo mesmo> *face-lo mesmo* (cf. 4, §2.2); e o inserido nas amálgamas de *non* cos pronomes *o* e *me*, <no no> *non-o* (4, §3.5), <nome> *no-me* (§6).

4. A puntuación está alterada segundo o uso moderno e a interpretación que damos a cada pasaxe. Eliminamos sistematicamente as comas superfluas ante a conxunción

copulativa que coordina elementos no mesmo nivel: <rebolbidos en guerra, e sangue> édítase como «rebolbidos en guerra e sangue» (208) (cf. 4, §5). En consecuencia, un sintagma como <cando fagan falla, as cortes, e o goberno xâ os buscarán> (128) édítase como «cando fagan falla, as cortes e o goberno xa os buscarán», sendo conscientes de que podería ser interpretado igualmente como «cando fagan falla, as cortes, e o goberno, xa os buscarán». Tamén eliminamos a coma que separa a oración subordinada completiva, con ou sen nexo, como en <dixo, buscaba esos omes de grandes miolos> (216) «dixo buscaba esos omes de grandes miolos», <bós Calacú dixestes, que> (220) «bós Calacú dixestes que» e <O certo é, que> (285) «O certo é que»; en cambio, inserímola por veces ante outros tipos de subordinada en que falta, mais só nos casos en que nos parece estritamente necesaria. Con frecuencia, só marca cun signo o final dos incisos, aposicións e sintagmas destacados; nós inserimos tamén o primeiro ou eliminamos ambos: <que no lugar de tantos ladrós empregados, habian posto...> (221) «que, no lugar de tantos ladrós empregados, habian posto...».

Sentadas estas bases, seguimos un criterio conservador. Así, en «¡Bendita sea a Constetucion que nos quitou tantos piollos do pelexo!» (121-123), mantemos o texto sen coma, ao non podermos decidir con certeza se a intención do autor é o uso dunha oración restritiva ('bendita sexa esa constitución que tivo ese efecto') ou dunha oración explicativa, que esixiría marcar a pausa ('bendita sexa a constitución, pois tivo ese efecto').

5. A intervención no uso de maiúsculas e minúsculas foi precisa en moi poucas ocasións. A actuación como editores límitase a retirar a maiúscula ao substantivo común en <miña Abo> (368) e a marcar con ela os nomes propios *Amerecas*, en todas as ocorrencias do texto, <isla de Leon> *Isla de León* (226) e *Xudas* (na expresión «Beigabos Xudas», 249); co mesmo criterio unificamos o topónimo urbano <porta do Sol> (126) e <Porta do Sol> (148) en *Porta do Sol*. Tamén usamos maiúscula despois de puntuación forte, como en «¡Bendita sea (...)! *Que* traballen, como nós» (123).

Non intervimos na alternancia en *as cortes* ~ *as Cortes* e *a corte* ~ *a Corte* nin en *Cris-to* e *Cristos* ~ *cristos*, mantemos *Ciudade de Bigo* á par de *Señor Xesucristo* e o respectuoso uso constante da maiúscula na palabra *Constetucion* ~ *Constitucion*.

6. Outras alteracións gráficas só pretenden reparar anomalías que consideramos erros de caixista. Así, emendamos <Cataluna> (191) en *Cataluña*, por entendermos que se trata dun erro e non dunha improbable hipergaleguización do nome. Pola mesma razón, corriximos <deixau as prasas> (131) por *deixan as prasas*, <premeitos> por *premeiros* (163), <deben de desconfiar da Francia> (188) por *debeu* [o goberno] *de desconfiar da Francia*, <aquelles> (263) por *aqueles*, <en nome enfado> por *eu no-me enfado* (266), <ó bosa maquena> por *á bosa maquena* (276), <enseñon> por *enseñou* (280), <gobverno> por *gobierno* (293), <masi> por *máis* (373). Emendamos <dixêste> en *dixêstes* (155) (cf. 4, §4).

Apenas topamos con problemas de resolución de encontros vocálicos. En <acia fin> (143) ou falta o artigo (*o fin / a fin*) ou está amalgamado en <acia>; escollemos a opción máis conservadora do texto, que comporta o xénero feminino no substantivo, e recorremos ao apóstrofo para grafala, *aci'a fin*. A mesma solución vale para <como Rey> (106), que editamos como *com'o Rey*, sen podermos saber se agocha o nexo *como* ou o que sería rexistro único de *coma* no texto. O apóstrofo sérvenos tamén para reparar grafías deficientes da elisión de /e/ átono ante /a/, que manteñen a independencia gráfica das dúas palabras duplicando o grafema <a>: <da a Porta do Sol as casas> *d'a Porta do Sol ás casas* (148), <En medio da aqueles cerros> *En medio d'aqueles cerros* (40). Non emendamos <fixô> (197) en *fixô* porque é posible un caso de focalización do OD («Eso fixo por poleteca»); con todo, cremos máis probable a súa tematización, o que implicaría a presenza dun clítico acompañando o verbo, aglutinado na grafía, «Eso fíxo[o]».

Resolvemos a representación da solución fonotáctica entre /ŋ/ e /m/ co auxilio do trazo, <nome> *no-me* (266). Restauramos <s> no plural do artigo ante /s/ en <ó segundos> *os segundos* (251).

Teñen carácter diferente as actuacións sobre a unión e separación de palabras, sempre puntuais. Nuns casos trátase de reparar erros: <quesupen> (340), <felicesos omes> (358); no salto de liña, <e xûn/tos cosfrades> (361-362) e <bíse/des> (207-208). Noutros casos son opcións gráficas que acomodamos á práctica moderna para maior claridade na interpretación: <sei que> *seique* (137), <se non> *senon* (154), <por que> *porque* (333); unión do pronome enclítico, <tremen lle as pernas> *tremenlle as pernas* (118), <foy vos apestando> *foyvos apestando* (195). De acordo coa norma actual, editamos <do demo se>, redución dun primitivo «dou ó demo se», como *dodemo se* (253).

Débese a un erro da tipografía a fusión de dous parlamentos na páx. 11: <Xâ me bas inchando as bentas. Fariña en nome enfado...>. O parlamento de Calacú redúcese á primeira liña, séguelle o nome do outro participante (Fariña) e a partir de aí o longo parlamento deste, en resposta ao anterior, «Eu no-me enfado...».

7. Con menor frecuencia intervimos no texto para resolver pasaxes de difícil interpretación.

Emendamos <o qué> (15) con *e que* en «pois sabedes que na crua / nunca xemin co traballo / e que non penso deixalo / hasta que me bolba enrruga», supondo un erro do caixista e dando á pasaxe a estrutura “sabedes que ... e que...”, acorde co sentido.

Nos versos <Corno, quen fora meu tío / do numero dos liberás, / é gastara os meus reás / para verme nun supricio>, emendamos <quen> (88) con *que*, pois carece de sentido un *quen* fora desiderativo e irreal (‘quen me dera ser liberal, pero non son’) e parece congruente «¡que fora meu tío do numero dos liberás e gastara...», un aparte en que Fariña se laia do derroche na fuxida dos liberais da terra para vir dar no mesmo na corte.

Na pasaxe <O goberno que vos tendes pudo evitar que (...) e así que non quixô, logo o goberno e contra vos, logo é así o boso goberno e malo> (205-210), pragada de trazos

sintácticos coloquiais, caben dúas interpretacións de <e así que> entre as que non é doado escoller: (a) <e> representa a conxunción copulativa, que liga ao contexto anterior unha oración consecutiva, ‘puido facelo (e non o fixo), e polo tanto non quixo’; (b) <e> representa a cópula, nunha oración que resume os argumentos anteriores, «É así: que non quixo». Escollemos a segunda porque na primeira opción, dentro do estilo coloquial, sería máis natural “asi que” (sen conx. cop.) e porque a segunda lle dá maior forza argumentativa ao parlamento de Fariña.

Finalmente, emendamos <os meus ollos cirrichan zume> (376), probable erro do tipógrafo, para restaurar a expresión *cirrichar lume*, variante doutra tamén usada por Calacú nunha pasaxe anterior, «Os meus ollos botan lume en oirche tantos disparates» (353-354).

4. COMENTARIO GRAMATICAL E LÉXICO

De acordo coas liñas programáticas mencionadas máis arriba, a lingua empregada polos intervintes neste diálogo didáctico é unha variedade de galego verosímil de forma espontánea entre individuos que pertencen aos estratos populares, sen formación librería nin pretensións cultistas. O autor fai mesmo o esforzo de trasladar ao texto trazos sintácticos característicos da oralidade, dándolle ao estilo coloquial a forza da aparencia de autenticidade, coma se o texto fose o rexistro escrito dun diálogo real; son trazos que, asemade, facilitarían a lectura representativa en alta voz. Non hai nel nin un criterio purista a ultranza (acéptanse algúns castellanismos, como dixemos), nin unha discriminación positiva dos trazos diferenciais.

Non hai tampouco unha pretensión de fidelidade a unha variedade dialectal determinada, o que non obsta para que o autor verta as variantes que lle resultan máis espontáneas e familiares. É difícil establecer a priori con que criterios selecciona un autor entre as distintas opcións diatópicas con que o puxeron en contacto a súa biografía e as súas lecturas, pero en todo caso a superposición de trazos pode marcar unha tendencia. A análise lingüística realizada —en parte xa exposta e en parte a seguir— non permite atribuír a *Parola poléteca* a ningún dos escritores en lingua galega destas décadas coñecidos ata hoxe; antes ao contario, os seus riscos lingüísticos fixéronnos ir desbotándoos, un tras outro, nesa tentativa de atribución. Os trazos diatópicos do texto apuntan a un falante do cadrante suroccidental, de preferencia entre o bloque occidental e o central, e polo tanto non da beiramar; faltan tamén algúns trazos xenuinamente tudenses. O perfil complétase coa conclusión anterior de que debeu ter contactos fluídos cos círculos dos liberais composteláns que escriben e editan en galego e coa presumible vinculación con Madrid, por razóns profesionais ou políticas, que explicaría a impresión nesta cidade.

Chegamos a esta localización do texto no cadrante suroccidental a través dos trazos lingüísticos. Ora ben, non podemos deixar de salienta, en apoio desta conclusión, que os

feitos relatados susceptibles de localización remítenos ao mesmo espazo xeográfico. Dunha banda, a actuación das partidas realistas nas terras ribeirás do Miño fronteirizas con Portugal; doutra, segundo o seu testemuño, Fariña asistiu ao pronunciamento de Ramón Novoa en Vigo: «e que máis lle tembro a un-a mirada de aqueles que a todo o goberno enteiro, porque me acordo de cando rompeu en Vigo don Ramon Novoa, ese fariseo, que me fixo tembrar as bragas» (270-275, xunto con outra mención á mesma cidade en 228).

1. Nos nomes rematados en nasal óptase pola forma de plural típica do galego central (*contestaciós, golondrós, ladrós, morrios*), en contraste coa solución occidental adoptada nos determinantes (*uns e algúns*, §2.2). A solución central é a predominante nos textos galegos da época, incluídos os composteláns, pois *-ns* só é usada por autores marcadamente occidentais, coma os do *Diálogo de Dominjos e Farruco* (1820) e o *Coloquio que tiveron na pontella da Chainsa* (1937). Nos mapas actuais advírtese que na franxa de solapamento entre o bloque occidental e o central —onde se sitúa Compostela—, son normais combinacións *ladrós* (~ *ladróns*) / *uns* (ALGa: II 68, 219); algúns textos decimonónicos composteláns que nos serven de baliza neste comentario mostran tamén esta alternancia, como os anónimos *Primeiro diálogo dos esterqueiros* (1807) (*caixòs, capellàs / uns* 5v) e *Tertulia na Quintana* (1820) (*prosisios, fundasios, sancristàs, capellàs, ladros* —a carón de *millons e mans*—, pero só *uns* [3v], *aljuns*).

Nos rematados en *-l* o criterio é dispar: escolle a solución moderna maioritaria, que mantén *-l* no plural, na maior parte dos casos (nos adxectivos substantivados *constetocionales* e *serviles*, no adxectivo *españoles*); en consonancia co anterior esperaríase *liberales*, mais só o emprega nunha ocasión fronte a catro ocorrencias de *liberás*; usa *reales* como adxectivo (*sitios reales*) e *reás* como substantivo, cun plural fixado polo uso (*os meus reás*).

Opta pola terminación *-ade*, non só en *abade*, senón tamén en *ciudade, verdade(s)* e *mortaldades*, e non polo máis popular *-á*. Máis interesante aínda é o uso da forma dialectal fem. *abó* ‘avoa’ (368), porque implica o contacto ou co portugués ou coa variedade dialectal dunha área suroccidental bastante restrinxida, que comprende as Rías Baixas, co límite norte no treito inferior do Ulla e na Barbanza, e mais a área tudense, que, coma adoito, inclúe os concellos ourensáns fronteirizos con Portugal tras as serras do Leboreiro e da Peneda (ALGa: II 26, 27). Con estes datos, non sorprende que use de forma constante a variante *bo/bos* (fronte a *bon/bos*), que corresponde á Galicia occidental (ALGa: II 28).

2.1. O artigo singular vacila entre <o / ó> (masculino) e <a / á> (feminino), cun til do que prescindimos na nosa edición (cf. 3, §2); a marca acentual dálles visibilidade gráfica ás formas de singular, con maior ou menor frecuencia segundo os contextos, mais sen que se poida falar propiamente de condicionantes contextuais²⁴. Non hai ningún signo gráfico que sinale a pronuncia alveolar na amálgama entre a nasal final do verbo e o artigo (cf. «deixân as prasas», 132) e só nunha ocasión das quince posibles se repre-

sentado o alomorfo /lo/, condicionado por /r/ final do verbo precedente: <eu bou a facelo mesmo> (375), que nós editamos grafado con guión²⁵. Interpretamos como artigo <hos> sen moita seguridade, pois é tamén posible que <h> teña carácter diacrítico e sirva para representar a contracción coa prep. *a*: en «O certo é que, hos constetocionales, o goberno non-os atende moito» (285), a diferenza entre un tema con preposición ou sen ela é de rexistro (menos formal «os constitucionais» ca «aos constitucionais»).

Non sempre representa as amálgamas entre preposición e artigo determinado. Faino de xeito regular e constante coas prep. *de*, *en* e *por* (*do*, *dos*, *da*, *das*; *no*, *nos*, *na*, *nas*; *po lo* ~ *polo*, *po los*, *po la* ~ *pola*, *po las*); editamos sempre *polo*, *pola*, consonte a práctica moderna, a pesar de que no texto esta solución só ocorre —e seguramente por lapsus—, en dúas ocasións (234, 189); para <da a Porta do Sol> (148), vid. 3, §6. Vacila con *para*, <para a> (24) e <pra> (171); editamos a segunda como *prá*, marcando a existencia da contracción [pr̩a], pois non hai contextos en que falte o artigo diante de posesivo en contra da norma, «prá bosa perdicion» (art. + {boso, bosa} + {perdición, puléteca, máquena, goberno, partido}). A amálgama con *con* gráfase de xeito diferente segundo o xénero (masc.: *co* 4v, *có* 1v, *cos* 2v; fem.: *co a* 1v, *co á* 1v, *co as* 4v); na nosa edición gráfanse sen til e soldadas²⁶.

A representación da amálgama coa prep. *a* é máis variada e complexa. A contracción co artigo masculino singular e co artigo feminino non ten unha grafía distintiva da do simple artigo, pois non pode considerarse como tal o til (cf. 3, §2): <o> (141), <ó> (73, 228); <á> (308, 323), <as> (148, 346). Co artigo masc. pl. atopamos a solución na liña das anteriores (<os> 118, 256), xunto ás que inclúen a prep. *a* a carón (<a os> 46; <á os> 29, 322); seguindo os criterios expostos, editamos a primeira como *ós* e as segundas como *aos*.

Para «com'o Rey» (106) e «aci'a fin» (143), vid. 3, §§3, 6. Atribuímos o valor da amálgama a <o> na expresión «douche o demo se...» (141), na convición de que se trata da unidade fraseolóxica *dar ao demo algo* [= *se* + oración], variante de *dodemo se...* («dodemo se mete o dente ningun pillo cociñeiro», 253), que expresa rexeitamento ou imposibilidade de que se cumpra o incluído na oración de *se*. Resolvemos a homografía <á, ó> na pasaxe <xá levamos á pelea ó noso Cristo> (73) como «xa lebamos a pelea ó noso Cristo», entendendo que a mención de Xesucristo que acaba de facer Calacú sitúa o Cristo dos servís no centro da discusión; así a todo, non é rexeitable sen marxe de dúbida a lectura «xa lebamos á pelea o noso Cristo». Para <hos> (285), artigo ou posible amálgama, vid. *supra*.

2.2. Para o artigo indeterminado e para os indefinidos usa *un*, *un-a*, *uns*, *unas* (e as contraccións *cun*, *nun*, *nun-a*) e *algun*, *algun-a*, *alguns*. Como xa foi sinalado (§1), desbota as formas do plural do galego central (*unhos* e, en menor medida, *unhes* ou *us*; ALGa: II 219, 257), en beneficio das variantes occidentais, a pesar da contradición coa escolla feita na morfoloxía nominal (*ladrós*); é posible que en contra de *unhos* xogase o criterio de enxebriedade e en contra de *us* un corpo fonético exíguo e pouco diferenciado de *os*.

As formas dos demostrativos son *este / estos ~ estes / esta, ese / esos / esa / eso ~ iso, aquel / aqueles*; para <aquelles> *aqueles*, vid. 3, §6. Aínda que nunha ocasión emprega *il* (§3.5), non rexistra a variante auriense con /i/ nos demostrativos; en cambio, nas formas autónomas xorde timidamente a forma *iso*, suroccidental (*eso* 6v / *iso* 2v): «Pouco importa iso» (212), «por iso é preciso» (323). No plural masculino predominan as variantes en -os nas dúas primeiras series (*esos* 7v, *estos* 4v / *estes* 2v), fronte á constancia de *aqueles*; nestes inicios da escrita decimonónica alternan *estes~estos, eses~eses*, sexa por influencia da aprendizaxe escolar en español ou polo maior conservadurismo atribuíble a algunhas modalidades occidentais (cf. Mariño 2003: 144). Non representa graficamente as contraccións da prep. *de* co demostrativo, <de esta, de estes, de esa, de esos, de aqueles>; para <da aqueles cerros> *d'aqueles cerros*, vid. 3, §6.

Usa de forma regular *mismo(s)* (7v) e *mismas* (1v) fronte a *mesma* (2v), dándolle preferencia á forma coincidente coa castelá, presente en todas as épocas do idioma e que na altura debía ser moi frecuente, como o mostran a notable presenza na escrita e o feito de que a fins do séc. XX fose maioritaria no galego falado (ALGA: II 264)²⁷. O plural do identificador *tal* é *tales* (97).

Manifésta con contundencia a escolla a favor de /oi/ en *moito/muito* —consonte *escoitar* e *descoidar*—, que acabaría imponéndose como formas normais no galego escrito; desde o punto de vista dialectal, estas solucións exclúen en occidente as comarcas fis-terras e a área tudense. En posición prenuclear oscila entre *moy* (104) e *muy* (19, 81).

3.1. Nas formas de plural usa sempre <nos, vos, bos>, grafando de xeito indiferenciado os pronomes tónico e o átono. Consonte os criterios expostos, nesta edición marcamos cun til o pronome tónico: *que traballen como nós* (124), *aqueles de entre nós* (132), *están por nós* (246), *nós mandamos tanto como o Rey* (107).

Mantemos, en cambio, a indistinción entre os grafemas <b, v>, con dobre frecuencia do segundo. Na serie tónica, <vos, bos> alternan nas dúas funcións básicas: <vos tendes> (206), <vos me decides> (261), <Digobolo á vos> (172), <contra vos> (210), <con vos> (267), <mais que vos> (153) / <bos Calacú dixêstes> (220), <de bos> (240), <para bos> (269). A mesma alternancia gráfica ocorre na serie átona: na amálgama <bolo> (171); no dativo, <probeibos> (259) e <foy vos> (195); no reflexivo, <vos bíse-des> (207); no acusativo, <vos deixá xíringar> (170) e <Beigabos xúdas> (249).

Chama a atención que non empregue *convosco*, senón a forma analítica *con vós* (267); este trazo compadécese mal coa presenza dalgunhas formas léxicas que poderían orientar a lingua do texto cara ao territorio ourensán (§6).

3.2. Non hai formas diferenciadas para ao plural exclusivo (*nosoutros, vosoutros*), a pesar dos abundantes contextos que deberían favorecelas, o que nos leva a pensar que para o seu autor non eran de uso espontáneo; en ningún destes casos está constringido pola medida do verso: «que traballen como nós» (124), «deixan as prasad pra aqueles que de entre nós se fagan de grandes cabezas» (132), «estos omes están por nós hasta

morrer» (246), «nós mandamos tanto como o Rey» (107), «logo non se doen de bós» (240), «os premeiros que prubicaron a Constetucion son máis para bós que o goberno» (269), «logo o goberno é contra vós» (210), «O goberno que vós tendes pudo evitar que os nosos Cristos adiantasen tanto» (206). Este trazo pode non ser sorprendente para o lector moderno, porque nos últimos séculos se produciu un notable ascenso de *nós/vós* a expensas das formas marcadas con *-outros/-outras*, que as extinguiu ou puxo en perigo de extinción; ora ben, eran empregadas adoito por autores sinalados das primeiras décadas do século XIX, entre eles os coruñeses en sentido amplo (Pardo de Andrade, Fernández Neira...) e os do ámbito compostelán, onde a diferenza debía estar moi viva na altura. Así, pois, a ausencia ou se debe a unha escolla de *nós* a expensas de *nosoutros* (por diferencialismo ou outro criterio) ou, o que é máis probable, a que o autor pertence a algunha das áreas que máis adiantaron no esquecemento destas formas de plural (grosso modo, o galego lucuauriense e parte das modalidades pontevedresas, o que non obsta para o seu uso por parte de Pedro Boado Sánchez e J. M. Pintos, por citar figuras sobranceiras destas comarcas).

3.3. *Vós* e *vos* poden ser formas da 2Ppl. ou formas de cortesía referidas a un alocutario singular: Calacú é o tío de Fariña e, como membro da xeración anterior, recibe trato de cerimonia, con *vós*; na dirección contraria, Calacú emprega sempre as formas normais de 2P. Polo mesmo, cando Calacú di «asi como son con vós en decir que...» (267), non se pode entender *vós* como forma de cerimonia, senón como forma normal de plural, tomando a Fariña como representante dunha liña de pensamento.

O abano de formas empregado por Calacú é, xa que logo, o de non cerimonia para o alocutario: verbo P2, clíticos *che* e *te*, pronome tónico *ti*, posesivo *teu*; as frases empregadas son *meu sobriño*, *meu sobriño Fariña* e *Fariña* (con cursiva na primeira alusión). Teñen máis interese para nós as usadas por Fariña, porque se produce un cambio que merece ser comentado. Fariña usa adoito formas verbais de P5, clítico *vos*, pronome tónico *vós*, posesivo *voso*²⁸ e, como frases, *meu tío*, *señor meu tío*, *señor tío Calacú* ou, simplemente, *Calacú*. Só hai dúas pasaxes en que se rompe, de forma real ou aparente, esta constancia no trato de cerimonia:

En escoitalo, señor tío Calacú, xa o peléxo do meu corpo tembra. Seique a tanta agua que *acarrexóu* amolentoulle os miolos, e por eso *louquéa*: ¡probe España! (135-139).

Corno, que fora meu tío / do numero dos liberás / e gastara os meus reás / para verme nun supricio. / Digolle co meu xuício / que os rogos dos nosos curas / pronto faran sepultúras / nas caldeiras do inferno, / porque é un premio eterno, / propio de tales loucuras (88-97).

Na nosa opinión, a primeira non contén unha alocución directa, senón un aparte que fai Fariña para, a modo de rexouba, atribuír á tolería as opinións de seu parente; fala, logo, del en terceira persoa, e iso explica *amolentou*, *lle*, *louquéa*. A mesma explicación vale para a segunda (*lle*), continuando o comentario que fai nos catro primeiros versos,

para si ou para un hipotético auditorio —e non para seu tío—, como arrependíndose de tal gasto e tal esforzo para, ao cabo, vir dar cun liberal.

Un apunte máis ao fío das formas de tratamento. *Calacú* e *Fariña* son, ambos e dous, alcumes. O primeiro semella evidente, por canto non é nome de persoa nin apelido; tamén o é o segundo neste texto, pois non estaría xustificado que seu tío se referise a el cun apelido. O seu emprego, mesmo ligado ao formulario cortés, indica a normalidade con que estes apelativos funcionaban popularmente nas relacións sociais e familiares da época; un dos parlamentos de Calacú, que reproduce un suposto estilo directo do seu sobriño, avala a conveniencia destas frases e do uso non ofensivo do alcume, «e logo dirás ‘ten razon o meu tío Calacú’» (150).

3.4. A única ocorrencia de formas tónicas da 2Psg. dáse no segundo termo da comparación (<ó mesmo que ti>, 339), polo que non sabemos se no nominativo a opción sería o probable *ti* ou o *tu* que nesta época xa vai perdendo as opcións como forma normal na escrita. Na serie átona, *te* só ocorre como reflexivo (*¿a que te metes [...]?*, 354) e *che* como dativo, sen indicios nin de cheísmo nin de teísmo. Salientamos entre deles a frase «xâ verás como che fago entrar na poleteca» (377), polo interese que ten constatar o uso do dativo na construción *facer* + (suxeito) verbo intransitivo²⁹.

Como é de esperar, as formas de 2Psg. ocorren sobre todo nas intervencións de Calacú, que atúa o sobriño, pois este aseñora con *vós* o seu parente, da xeración anterior. Ocorre tamén *che* de solidariedade nunha das cántigas introducidas polo mozo: *douche ó demo se non vay, jin, jin, jin* (141). Pero, sobre todo, é importante sinalar que Fariña abandona o trato de *vós* cando usa un pronome que está na esfera do interese/solidariedade: «Rebéntenche os seus pelexos, ¡que hasta as orellas cortaron aos curas que alí mataron!» (44).

3.5. Usa a forma auriense *il* (*contra il*, 241) a carón da amálgama <co el>, que nós editamos soldada (*para acabar coel*, 238); no plural escolle *eles*, en dúas ocasións rexida pola prep. *de* sen facer a contracción gráfica (*vengarse de eles*, 47; *non quero cousa de eles*, 178; *bos son eles*, 234). *Il* é a forma característica dunha ampla área dialectal lucuauriense que hoxe vemos algo minguada respecto do tamaño que debía ter na época da nosa composición, pero que en todo caso non debía rebordar as provincias orientais. É tamén unha forma que irrompe no galego escrito da idade moderna, timidamente mais rachando o teito dialectal coñecido aos rexistros aducidos por R. Mariño (2003:109), hai que engadir, de xeito máis sorprendente, este de Sarmiento (1746: «e que il como e craro / vivo, justicieiro», *Coloquio* copla 962). Logo practicamente desaparece —mesmo de obras de perfil tan ourensán coma *O Tío Farruco* (1823)—, ata que emerxe con forza da man do ourensán Lamas Carvajal e de *O Tío Marcos* (1874 en diante), con só dúas excepcións previas: a do texto que editamos e outro rexistro do mariñán Manuel Pardo de Andrade, que usa regularmente *eles*, *aquel*, *aqueles*, as esperables no espazo dialectal en que se move («¿Pero que nos os queimemos, / e iles a nosoutros non?», *Rogos* 1813)³⁰.

No dativo usa sg. *lle* / pl. *lles*, con só unha excepción de *lle* ‘lles’, diante do artigo: <tremen lle as pernas os serviles> (118). Esta é unha solución dialectal que nos remite ao galego do cadrante nororiental (ALGa: II 182, 183), onde é xeral o uso diferenciado de *lle/lles*, pero pode anularse a favor de *lle* no contexto de redobro V + OD + OI (a+FN), coma no noso texto; cómpre ter presente, con todo, que en galegos doutras procedencias a distinción sg./pl. no dativo pode ser debida tamén á presión da escola na aprendizaxe do español e, indirectamente, nas características da lingua culta e escrita.

Editamos as formas <no no, no nos> como *non-o*, *non-os*, dando conta de que se trata da amálgama entre o adv. *non* e a forma de acusativo pronominal (e *non* da tamén posible entre *non* e *nos*): «non-o entendes» (244), «O certo é que, hos constetocionales, o goberno non-os atende moito» (286), «non-os emprea» (291), «non-o fan» (293), «se non-o entendes» (355), «Eu non-o sey» (360). Para a acentuación de pron. <á>, vid. 3, §2.

4. Hai varios trazos da morfoloxía verbal interesantes, sexa desde o punto de vista da variación, sexa desde o da construción do modelo de galego escrito. Na P5, oscila entre a solución central e amplamente occidental *-de(s)* (*decides*, *estades*, *veredes*, *sepades*, *tubé-sedes*, *bísedes*; *dade*, *mirade*), que acabaría por se impor no proceso de estandarización, e a solución *-i(s)* (*decís*; *escoitai* ~ *escoitay*), característica do galego oriental e do meridional; non hai pegadas da solución tipicamente occidental *cantás/cantá*, tan presente nos textos coruñeses e composteláns (Mariño 2003: 216). As formas reducidas están en regresión en todo o occidente —na diocese de Santiago *cantá(s)* cede ante *cantade(s)*, na tudense *cantais* ante *canta(n)des*—, pero neste proceso o imperativo *cantai* leva un ritmo máis retardado, pois a finais do séc. XX seguía sendo a forma dominante na Galicia meridional (cf. mapas 2 e 26 en ALGa I); por iso, débese ter presente que hai dous séculos o territorio occidental de *cantai(s)* debía ser maior có actual³¹. Dito doutro xeito, este risco non só afasta este texto da práctica xeral entre os escritores de principios do séc. XIX coñecidos ata agora, senón que nos orienta cara a un territorio meridional (e basicamente occidental) ata agora pouco representado nos albores do renacemento da escrita en galego.

Confirman e afinan esta suxestión outros riscos dialectais, como as formas *tende(s)* e *vinde*, deixadas á parte no parágrafo anterior porque a nasal condicionou a evolución e teñen o seu propio espazo xeográfico (ALGa: I 373), como variantes lingüísticas do sur e occidente; tamén a escolla de *pór* fronte a *poñer* («debía o boso goberno pór un cordon»), da mesma área cás anteriores (ALGa: I 333). *Ouzo* (35, 220) é tipicamente occidental, hoxe moi repregada na franxa marítima, mais deixando pegadas que permiten conxecturar unha área máis ampla outrora; pertence ao paradigma de *oír* e variantes, pero non ao de *ouvir*, o que exclúe toda a banda fronteiriza con Portugal (ALGa: I 294, 308). Usa de forma continuada formas do paradigma de *decir*, aga nunha ocasión en que emerxe *decendo* (201); polos indicios esta foi tamén característica noutro tempo dunha ampla área occidental que, cando menos, inclúe o occidente de Ourense (ALGa: I 242).

Sup- (340) no tema de pretérito de *saber* forma hoxe unha área compacta suroccidental, basicamente pontevedresa, limitada polas formas *soup-* e, sobre todo, *soub-* (ALGa: I 348). Non desmenten o carácter suroccidental *puden* (ALGa: I 311), *dices*, *dicen* (ALGa: I 234), *nin quer ~ quere* (ALGa: I 337).

Na P5 do Ind. Pto. dominan as formas en *-stes* (*dixêstes*, 3v), con só a excepción da forma innovadora *déstedes* («a mesma poleteca que déstedes ás Amerecas», 346). Das dúas solucións con incremento de *-des*, esta é a menos frecuente nos textos da época, pois como sinala Mariño (2003: 220) estes autores, nomeadamente os composteláns, prefiren *-chedes*; nestas primeiras décadas do séc. XIX, o noso rexistro só atopa a compañía de *anduvêstedes* (Fandiño 1812), *dixêstedes* e *criástedes* (1836 *Diálogo 2º na Alameda*). Na P2 do mesmo tempo, oscila entre *-che* (285, con pronome enclítico, *enchécheme*) e *-ches* (*biches*, 108), situando un fito cronolóxico na progresiva implantación de *-s*. A congruencia no trato de *vós* autoriza a emenda de <*dixêste*> en *dixêstes* na pasaxe «sei máis que vós que estades na corte, e se non verédes como todo canto dixestes todo é saber pouco, e que estades enganado» (155).

5. Entre os adverbios salienta o uso de *acá* xunto a *aló*, sendo que no galego moderno as variantes en *-á* e *-ó* ocupan o territorio de forma complementaria (ALGa: II 315, 316; Álvarez/Xove 2007): «Vinde acá» (160), «que si estubéa aló / eu lles dixéa ‘bay bó’» (52).

A conxunción e gráfase como <e, é> (cf. 3, §2). É curioso que, aga en dúas ocasións, a conxunción copulativa e estea precedida dun signo de puntuación, na maior parte dos casos unha coma. Ocorre iso mesmo en casos en que é seguro que os membros coordinados se atopan no mesmo nivel: <furando á os frades, mastrantes, é abades do rexímento da fee> (30), <os dos escapularios, rosario, e cristos> (344). Na nosa edición eliminamos ese signo cando non coincide co uso moderno.

6. A peza contén máis dunha ducia de palabras interesantes desde o punto de vista léxico, sexa porque permiten rexistrar formas e acepcións ata agora descoñecidas, sexa porque testemuñan a primeira ocorrencia na historia do galego escrito, sexa porque nos dan valiosa información diatópica. Comentámolas a seguir por orde alfabética, a modo de glosario.

Abesouro, en «Como abesouros en Cela / andaban furando aos frades» (28). A imaxe do texto remite ao significado xeral de ‘abellón’, e non ao de ‘moucho’ que recollen algúns lexicógrafos desde o dicionario da RAG (1913-28). A voz é interesante porque *abesouro* ten unha área dialectal bastante definida: de forma compacta, ocupa a metade occidental da provincia de Ourense, que se continúa cara ao norte no SW de Lugo e o NE de Pontevedra, ata atanguer o SE da Coruña; en alternancia con *abisouro* atópase tamén no sur de Pontevedra, limitando con *abesoiro* e *abisoiro*; máis distantes, hai rexistros esporádicos no occidente de Asturias (fonte ALGa, cuest. 1363). Unha visita ao TILG permite comprobar que nas primeiras décadas do séc. XX *abesouro* aínda non rom-

pera o seu teito dialectal —fóra do intercambio producido na emigración habaneira—, polo que o emprego en 1822 implica un coñecemento directo da oralidade; de feito, este sería o primeiro testemuño do corpus escrito coñecido (sen que obste *abesoiros* 1746 Sarmiento, que non vira a luz; port. *besouro*).

Beicer ‘bendicir’, baixo a forma *beiga* na frase «Beigabos Xudas coa bosa puleteca» (249). É forma arcaica, que causaba xa estrañeza en Martín Sarmiento (1745-1755): *Dios a beiga* «Hacia la Lama por Dios la bendiga» (DD: s.v. BEIGA)³². Nas primeira metade do séc. XIX só a vemos empregada no primeiro número de *O Seor Pedro* (1840, «Veigate Xuncras»)³³.

Calacú ‘cabazo’ está empregada como alcume. É hoxe palabra de moito uso nunha área limitada ao SW de Galicia, en especial entre as rías de Arousa e Vigo. Como forma pontevedresa, aparece en Sarmiento e logo xa en Pintos (1853); pasou a varios repertorios lexicográficos, pero non tivo moito éxito literario nin deu rompido os límites da súa área, o que lle dá un valor engadido á presenza nesta composición. Non podemos saber cal foi a motivación do alcume, pero non podemos deixar de apuntar que pode ser psicolóxica ou condutual, pois (*cabeza de*) *calacú* suxire maior capacidade para a imaxinación e a ensoñación que para a reflexión intelectual profunda.

Cirrichar, variante de *circhar*, na expresión «os meus ollos cirrichan lume» (376). O significado propio é ‘saír un líquido a presión por un orificio pequeno’. A variante con <rr> está testemuñada en localidades centro-meridionais³⁴.

Dismo é variante dialectal de *desmo*. As dúas irrompen por igual na escrita decimónica: a forma con <i> da man do autor que imita a fala dos veciños de Pontedeva (1905) e do da *Tertulia de Picaños* (1836); a forma con <e>, xa presente en Sarmiento, é usada polo autor da *Tertulia dos Concheiros* (1936); Boado (1823) usa o cast. *diezmos*.

Enrruga é variante equivalente a *arruga* e *engurra*, documentada no occidente, hoxe de forma dispersa pola forte concorrencia das outras variantes (ALGA: V 4); pasou aos nosos lexicógrafos xa desde Sarmiento, pero foi pouco empregada na escrita. Fóra do testemuño do noso texto, haberá que esperar a Rosalía (1872); o pontevedrés Pintos e os autores ourensáns optaron por *engurra* (TILG: s.v. ENGURRA).

Estozuro, na expresión «estóu pra dar un estozuro» (282). Non demos localizado o substantivo en ningún dos dicionarios e bases de datos consultados, pero o significado é claro por comparanza con outras voces similares, ‘dar un estoupido, estoupar’.

Galopo, en «non haberá tantos galopos na porta do Sol esperando polos empregos» (126). Semella regresivo de *galopín* (do fr. *galopin* ‘rapaz que se manda aos recados’, Corominas: s.v. GALOPE) e é de dubidosa galeguidade; en español rexístrase *galopo* xunto a *galopillo* e *galopín* (as primeiras desusadas, Moliner: s.v. *galope*), pero en galego só o recolle indirectamente Aníbal Otero (DD: s.v.). A base TILG só contén un rexistro de Cotarelo (1933), que sitúa o noso como primeiro na tradición; *galopín*, en cambio, ten unha longa e continuada presenza na lingua oral e escrita.

Golondrós, pl. de *golondrón*: «frades golondrós» (110). En diversos lugares da provincia de Ourense recóllese a expresión *a golondrós* ‘a empuxóns’, que responde á definición dada por E. Rodríguez, tamén ourensán, «Empujón de improviso con la mano.» (DD: s.v. GOLONDRÓN)³⁵. Tamén é desa área o uso de *golondrona* como ‘(muller) pícara’. En léxicos do castelán tradicional rexístrase *golondro* ‘deseo y antojo de una cosa’, *andar de golondros* ‘andar desvanecido con esperanzas peligrosas e inútiles’, *campar de golondro* ‘vivir de gorra, a costa ajena’ (Rollán/Sastre: 6 140); en Elche, *golondrón* ‘goloso’.

Ladriso, en «xa morreu aquel ladriso de tantos esbirros que nos furtaba o diñeiro» (119). Cremos que non se trata da variante seseante de *ladrizo* ‘apear, pioga’, senón dunha variante fónica reducida de *ladroízo* ‘latrocinio’, tamén con seseo.

Lambiolas, en «botaron fora tantos lambiolas» (111). Non figura nos dicionarios, acaso por considerala formación avaliativa a partir de *lambón* (coma *parvo* / *parviolas*).

Lesna, na expresión «parece un-a lesna», á que atribuímos o significado ‘coma unha seda’, que non podemos confirmar nos repertorios fraseolóxicos. A expresión pode ter na base dous substantivos diferentes: *lesna* ‘lesma, limacha’ e *lesna* ‘subela’. No primeiro caso, *lesna* (~ *lesne*) —con ou sen rotacismo— é variante minoritaria de *lesma*, que os arquivos dialectais do ILG permiten testemuñar en puntos dispersos (Betanzos, Aguiño-Ribeira, Verín, Porto [Zamora])³⁶; a forma suave e sen tropezos con que esvara a lesma podería darlle á expresión o mesmo significado que se lle atribúe a *ser/ir coma unha seda*³⁷. No segundo, *lesna* —con ou sen rotacismo, raramente *lezna*— designa a ‘subela’ en xeral ou a ‘subela curva’, como ferramentas usadas polos zapateiros e outros artesáns; podería ser castelanismo de certa antigüidade, o que non obsta para a súa presenza nunha unidade fraseolóxica que non sabemos identificar³⁸.

Marmeladas falta nos dicionarios co sentido da nosa pasaxe, «fay falla que deixes as marmeladas da nosa terra» (100-101). Podería atribuírselle o de ‘mixiricadas’, pero cremos máis ben que garda relación familiar con *marmelar* ‘move-las mandíbulas, falar polo baixo, rosmar, murmurar’; daquela, sería equivalente de *díxome-díxome* e outras formas semellantes.

Mera, na pasaxe «a méra, que polos figos / Bén cando fay mal ano, / acabe cos milicianos» (60). Desde Sarmiento e Sobreira está ben aboada co significado de ‘néboa pingona’, que dana os froitos tenros ou en flor («A mera no San Xoán leva o viño e mais o pan»). Pintos (c1865) informa do significado acaído para a nosa pasaxe, «Daño que reciben las frutas por cuya razon no llegan a sazonarse, y resultan de mal gusto, y como encrudadas», que se repite en lexicógrafos posteriores con variantes sobre a corrupción dos alimentos; con este significado, no galego literario só coñecemos o rexistro do texto que presentamos.

Morriña, na expresión *vestir de morriña* (86). O substantivo ten significados diversos: ‘cotra, roña’, ‘diversas enfermidades das ovellas, dos gatos, das cepas de vide’, ‘carne salgada de porco algo enfermo’ (de onde, «O que na súa casa come morriña, na allea quere

carneiro e galiña»); e, o máis coñecido, ‘nostalxia’, co que semellan relacionarse *un/unha morriña(s)* ‘persoa apoucada, covarde’ (DD: s.v.) e *morriña* ‘chuvia mansa, orballo moi fino’. Na expresión usada no noso texto podería aludir á uniforme cor parda da humilde roupa de la, polo xeral de bastos burel ou picote, usada polos campesiños galegos, recollida tamén nesta pasaxe de Manuel Pardo de Andrade: «Palurdos que vos vestides, / Como eu, de sayo de lá», traducida por el mesmo como «Palurdos que gastais sayo / Como yo, de lana parda» (*Los serviles y liberales* 1820)³⁹; sería, logo, unha alusión máis á necesidade de abandonar as vellas ideas e o atraso do mundo rural —onde estenden as súas redes os cregos e frades propagandistas do absolutismo—, para se sumar sen ataduras á modernidade do mundo urbano e ás ideas renovadoras. Do mesmo Pardo de Andrade tomamos tamén esta referencia á vestimenta escura dos sectores eclesiásticos que representan o realismo galego: «Se á xênte de roupa negra / De estameña e de sayal, / E a os da curia preguntades / ¡O que son os liberás?» (*Ib.*); nesta segunda hipótese, non sendo Fariña nin crego nin frade, a expresión «e que vistas de morriña» só podería interpretarse como un reproche da imitación do cura tamén nese aspecto.

Rebillar, en «logo veremos os libres / rebillar no colgadeiro» (351). A plasticidade da imaxe dos libres condenados bailando na forza compréndese ben ollando as definicións dadas nos nosos dicionarios: «Vibrar, agitarse una cosa con movimiento como el del rabo de un perro pero con más rapidez» (E. Rodríguez), «Removeirse alguna cosa pequeña con agilidad» (Cangas de Morrazo; E. Rodríguez), «Agitarse, colear un pez o un animalucho cuando se le toca pareciendo haber muerto» (Carré), «Bailar el trompo en zigzag, moverse la lombriz, al ser pisada, a un lado y a otro» (Bueu; E. Rivas) (DD: s.v. REBILLAR, RABILLAR, REVILLAR).

Refitoleiros ‘refectoreiro’, aparece usado nunha pasaxe que probablemente integre algún refrán ou dito popular, do que aínda permanecen o ritmo e a rima: «porque sendo celosos o guardian e o refitoleiro, do demo se mete o dente ningun pillo cociñeiro» (253). Ten claras evocacións conventuais e da vida en comunidade, sen descartar que sexa por iso tamén aplicable ao exército. A voz non é frecuente e menos nesta variante fónica: só a rexistra a versión inédita de Valladares (DD: s.v.) e en TILG hai só dúas ocorrencias, ambas de mediados do séc. XX (Cabanillas, Otero).

7. Deixamos para o remate outros trazos, heteroxéneos pero non menos relevantes, do modelo lingüístico adoptado.

Escolle de forma regular grupos consonánticos con <r> en palabras en que se comproba a existencia de variantes con <l>; sen dúbida consideraba galegas as primeiras fronte ás segundas, pero interesa salientar que non incorre en hiperenxebrismos: *tembrar*, *supricio*, *emprear*, *repreca*, *prubicar* (que ademais ten metátese), *ingres*, *crabaron*, *craro*...

Na profusión de palabras cultas e esdrúxulas empregadas opta por unha variante que cos criterios actuais clasificaríamos como “vulgar”, marcada polo seu vocalismo, sobre todo átono: *poleteca* ~ *puleteca*, *Amerecas*, *Constetucion*, *constetocionales*, *despoteco*, *pre-*

39 O mesmo autor pon en nota aos versos «Os barrosos e pardiños, Xuro a bríos que han de danzar», que estes son «Nombres con que en Castilla designan los gallegos naturales del norte y poniente de Galicia cuando van a la siega» («Un gallego transportado, de júbilo...», 1914; Pardo de Andrade: I 284).

meiros, rusteco, socedeu. Polas razóns que xa expuxemos máis arriba, cremos que non se trata dun trazo vulgarizante senón de dar cabida, sen prexuízos cultistas, ás solucións que considera máis fieis á lingua popular que procura reflectir na escrita.

Non hai unha fuxida consciente de palabras iguais có castelán, sexan verdadeiros castelanismos —dos que debería coñecer equivalente en galego— ou non: *agua, sangre, ensinar*. Mantemos por iso *gaitero* (370), aínda que cremos que é un erro.

5. EDICIÓN DO TEXTO

A PAROLA POLÉTECA QUE TUVO UN AUGADOR CUN SOBRIÑO SEU

*Que acaba de chegar da terra tembrando,
e fomegandolle os miolos de medo.*

Fariña

P1, l. 6

Aquí me tendes, meu tío,
fuxido da nosa terra,
porque os libres ou as feras
queren facerme xudio.
Dademe señor, meu tío,
que verter cubas de agua,
pois sabedes que na crua
nunca xemin co traballo
e que non penso deixalo
hasta que me bolba enruga.

Calacú

P2, l. 17

Xa sey, *Fariña*, que eres
muy amigo da labor,
e que miras con horror
o tiro-liro das mulleres.

Fariña

P3, l. 22

Eu non volbo para a terra,
anque me morra de fame,
porque queren estouparme
os da noba escarapela.
Como abesouros en Cela,
andaban furando aos frades,

mastrantes e abades
do reximento da fee,
sin darlles os probes pee,
para tantas mortaldades.

Calacú

P4, l. 33

Eu ouzo con moito agrado
canto me dices dos frades,
dos mastrantes e abades,
conque asi sigue contando.

Fariña

P5, l. 38

En medio d'aqueles cerros
mataron catorce padres,
alguns curas, outros frades,
e dous centos de labregos.
Rebentenche os seus pelexos
¡que hasta as orellas cortaron
aos curas que alí mataron!
e para máis vengarse de eles,
enganchadas de alfileres
nos morrios as crabaron.

Calacú

P6, l. 49

Cata cata, meu sobriño,
que si estubéa aló
eu lles dixera «bay bó»,
e os enchéa de biño.

Fariña

P7, l. 55

Ben quixeron os indinos
facirme miliciano,
e meterme no seu ramo,
que dicen é xacobino.
Corno, a méra, que polos figos
bén cando fay mal ano,
acabe cos milicianos,
da religion enemigos,
e persiguidores vivos
de todos os cristianos.

Calacú

P8, l. 65

Saberás que é preciso
pra ter Constetucion

profesar a religion
do noso Señor Xesucristo.

Fariña

P9, l. 70

Agora que xa lebamos
a pelea ó noso Cristo
o que sera xa está visto,
o que logo consumamos
con tantos milicianos,
que por xudios son dinos
de que os queimemus vivos
na sagrada inquisicion,
pois da nosa religion
son amigos muy finxidos.

Calacú

P10, l. 81

Ben se conoce, Fariña,
que ten a culpa o teu cura
de que digas tal loucura,
e que vistas de morriña.

Fariña

P11, 86

Corno, que fora meu tío
do numero dos liberás
e gastara os meus reás
para verme nun supricio.
Digolle co meu xuicio
que os rogos dos nosos curas
pronto faran sepultúras
nas caldeiras do inferno,
porque é un premio eterno,
propio de tales loucuras.

Calacú

P12, l. 97

Meu sobriño Fariña, saberás que estás na corte, pero non na do gando, en donde fay falla que deixes as marmeladas da nosa terra. A Constetucion é a mellor ley que podemos desear. Somos libres, pois que non reconecemos basallaxe. Temos goberno moy bó, un-as Cortes que en nome do pobo poden tanto com'o Rey, polo que é craro que nós mandamos tanto como o Rey. Ben biches que pola mesma Constetucion xa fixéron tantas cousas boas: quitaron o medio dismo ós frades golondrós; botaron fóra tantos lambiolas que non facian máis que andar cheirando o cu no palacio do

Rey, tantos ladrós empregados, e no seu posto puxeron omes de moita cabeza, dos mesmos que publicaron a Constetucion o ano de vinte, porque estando estes no mando tremenlle as pernas ós serviles; xa morreu aquel ladriso de tantos esbirros que nos furtaba o diñeiro sin decir máis cousa algun-a que «vamos a la cadéa». ¡Bendita sea a Constetucion que nos quitou tantos piollos do pelexo! Que traballen, como nós, os que sobran dos empregos, que de esta sorte non haberá tantos galopos na Porta do Sol esperando polos empregos, pois, cando fagan falla, as cortes e o goberno xa os buscarán, porque como son dos nosos, e miran polo ben da patria, por eso é que deixan os ministeriales, e deixan as prazas pra aqueles que de entre nós se fagan de grandes cabezas.

Fariña

P13, l. 134

En escoitalo, señor tío Calacú, xa o peléxo do meu corpo tembra. Seique a tanta agua que acarrexou amolentoulle os miolos, e por eso louquéa: ¡probe España!

Jay, jay, jay,
douche ó demo se non vay,
jin, jin, jin,
camiñando aci'a fin.

Calacú

P14, l. 144

Ben se conoce que bés rusteco, e por eso non entendes de poleteca. En acarrexando duascenas mil cubas d'agua d'a Porta do Sol ás casas tamen veras os teus miolos amolentados, e logo dirás «ten razon o meu tío Calacú».

Fariña

P15, l. 151

Escoitai Calacú: anque beño da terra, sei máis que vós que estades na corte, e se non veredes como todo canto dixestes todo é saber pouco, e que estades enganado.

Calacú

P16, l. 157

Xa fedes con tantas reprecas.

Fariña

P17, l. 160

Vinde acá, dixestesme que temos un goberno bo, e uns padres da patria tamén bos, omes tanto máis bos canto que berraron os primeiros na publicación da Constetucion; nun-a fala, decis que todo o que temos é bo.

Calacú

P18, l. 166

É verdade.

Fariña

P19, l. 168

Pois veredes como o boso goberno é malo porque vos deixa xiringar, e camiñar prá bosa perdicion. Digobolo a vós en secreto porque si o saben chamaránme servil, e eu non quero outro nome que o de *Fariña*, pois o

nome de servil dixome o señor cura que é inglés, e que é o mesmo que vilers, e pola causa de que son xudios os ingleses non quero cousa de eles.

Calacú

P20, l. 179

Non quere decir vilers senon res-vil, que é todo o que non quer Constetucion.

Fariña

P21, l. 183

Nun prencipio pudo pensar que o cordon de Francia era pola peste, logo que foy parando esta, e que cada vez se reforzaba en ves de desfacerse o cordon, debeu de desconfiar da Francia, e enfadarse pola bulrra que facia o cordon frances dos liberás españoles, como socedeu na Cataluña; mais en ves de facer outro cordon parouse o goberno dos liberás en contestaciós coa Francia, interin o goberno de esta, co achaque da peste, foyvos apestando o boso partido.

Calacú

P22, l. 196

Eso fixo por poleteca, por non declararlle a guerra.

Fariña

P23, l. 199

Estonces debia o boso goberno pór un cordon, decendo que era pola peste moral que os fuxidos da España pudian traer, como xa habia prencepio, asi como o cordon frances é pola peste que habia na Cataluña. O goberno que vós tendes pudo evitar que os nosos Cristos adiantasen tanto e vos bisedes rebolbidos en guerra e sangue. É así, que non quixo; logo o goberno é contra vós, logo é asi, o boso goberno é malo.

Calacú

P24, l. 211

Pouco importa iso mentras haya dos que berraron pola Constetucion.

Fariña

P25, l. 214

O goberno pra que as provincias estubesen caladas dixo buscaba esos omes de grandes miolos, e que habian berrado, e debia facelo, porque esos omes son interesados na conservacion da Constetucion, e bós Calacú dixestes que, no lugar de tantos ladrós empregados, habian posto de esos grandes omes berradores, tan practecos xa polas Cortes do ano de vinte, pero eu bexo paseando pola Corte a Quiroga, un dos prubicadores de Isla de Leon, a don Ramon Novoa, outro dos prubicadores da Ciudade de Bigo, e ó mesmo tempo ouzo decir fan falla omes que gobernen ben, e de grandes cabezas, logo estos prubicadores son malos.

Calacú

P26, l. 232

Omes que expuxéron a sua vida polo noso ben, bos son eles.

Fariña

P27, l. 235

Cando o goberno era despoteco, esos omes berradores levantaron as armas para acabar coel, agora anque bexan o que bexan, estan calados, logo non

se doen de bós. O que non se doe do liberal, é contra il, logo esos omes son contra os liberales

Calacú P28, l. 243

Cala Fariña que eso non-o entendes por non saber poleteca, estos omes están por nós hasta morrer, e en se acabando a poleteca xa os berás.

Fariña P29, l. 248

Beigabos Xudas coa bosa puleteca, esta seria si tubésedes un goberno bo, é os segundos de estes nas provincias tamen bos, porque sendo celosos o guardian e o refitoleiro, dodemo se mete o dente ningun pillo cocifeiro.

Calacú P30, l. 255

Non temos que decirlles ós prubicadores da Constitucion.

Fariña P31, l. 258

Eu probeibos que o goberno era malo, e tamen os premeiros berradores da Constetucion; pero se vós me decides que estos son bos, logo aqueles son malos.

Calacú P32, l. 264

Xa me bas inchando as bentas.

Fariña P33, l. 265

Eu no-me enfado, senon que digo as verdades, asi como son con vós en decir que os premeiros que prubicaron a Constetucion son máis para bós que o goberno, e que máis lle tembro a un-a mirada de aqueles que a todo o goberno enteiro, porque me acordo de cando rompeu en Vigo don Ramon Novoa, ese fariseo, que me fixo tembrar as bragas, e tamen digo que, si de esos omes se compuxese a bosa maquena gobernadora, oubera andado a Constetucion sin bolber atras como bolbe.

Calacú P34, l. 279

Eu non sey quen demo che enseñou tal modo de pensar, enchécheme tanto que estou pra dar un estozuro.

Fariña P35, l. 284

O certo é que, hos constetocionales, o goberno non-os atende moito; máis creo que os aborrece.

Calacú P36, l. 289

O goberno non mira con desprecio a esos omes, senon que por poleteca non-os empra, e estos homes, aunque co seu brazo de ferro podian tirar co goberno, por poleteca non-o fan.

Fariña P37, l. 295

Pero os do noso Cristo van adiantando.

Calacú P38, l. 298

É verdade; mais o goberno hasta máis adiante non pon remedio por poleteca.

Fariña

P39, l. 303

Acordaseme *Calacú* un-a cousa, escoitay.

Cando o Medeco na cura,
 algun tempo descoidou,
 pode créer que xa entregou
 o enfermo á sepultura.

Mirade *Calacú* que coas pesas con que se contraresta un peso coas mesmas o peso contrarestado (cando por si solo non pode) equilibra o outro lado. Tende ademais presente que, como entre os liberas non se vé máis que guerra de empreos e un-a desunion grande, dandolles unto de ouro, non queda un que deixe de abrir os ollos e que non queira entregar a geta polo reximento da fee.

Calacú

P40, l. 320

O noso goberno ten que atender a moitas cousas, aos sitios reales, e mais á nacion, por iso é preciso que ande con poleteca.

Fariña

P41, l. 325

¿Pois que importan os sitios reales pra ocupar o goberno?

Calacú

P42, l. 328

Moito, porque ali é donde debe ter máis poleteca.

Fariña

P43, l. 331

Eu creo que a bosa poleteca é desencadernada, porque un-a parte marchou coas Amerecas e a outra xa bay facendo o mesmo na España.

Calacú

P44, l. 336

A nosa poleteca nas Amerecas parece un-a lesna. Eu cando che estaba na terra decia o mesmo que ti, pero desde que supen de poleteca xa penso doutra maneira.

Fariña

P45, l. 342

Pois o que queremos os dos escapularios, rosarios e cristos, que sigades dandonos a mesma poleteca que déstedes ás Amerecas, que de esa sorte xa podrei cantar

Arriva meu pau das tundas,
 abaixo meu pau tundeiro,
 que logo veremos os libres
 rebillar no colgadeiro.

Calacú

P46, l. 352

Os meus ollos botan lume en oirche tantos disparates. ¿A que te metes en poleteca se non-o entendes? A Constetucion é poleteca, e poletecamente se ha de obrar, ¿non conoces que a Constetucion é boa e que fay felices os omes?

Fariña

P47, l. 359

Eu non-o sey, porque os nosos curas dicen que é pecado leela, e xuntos cos frades a desconxuran.

Calacú

P48, l. 363

Eso é porque non queren que sepades o que é bo.

Fariña

P49, l. 366

Anque sea boa, o que dixen digo; e, se non, o que me ensinou miña Abo:

Aunque a gaita sea boa,
si o gaitero é malo,
tocala ben, malo malo.

Bou a dormir, que beño cansado. Hasta outro dia, que falarei máis poleticamente.

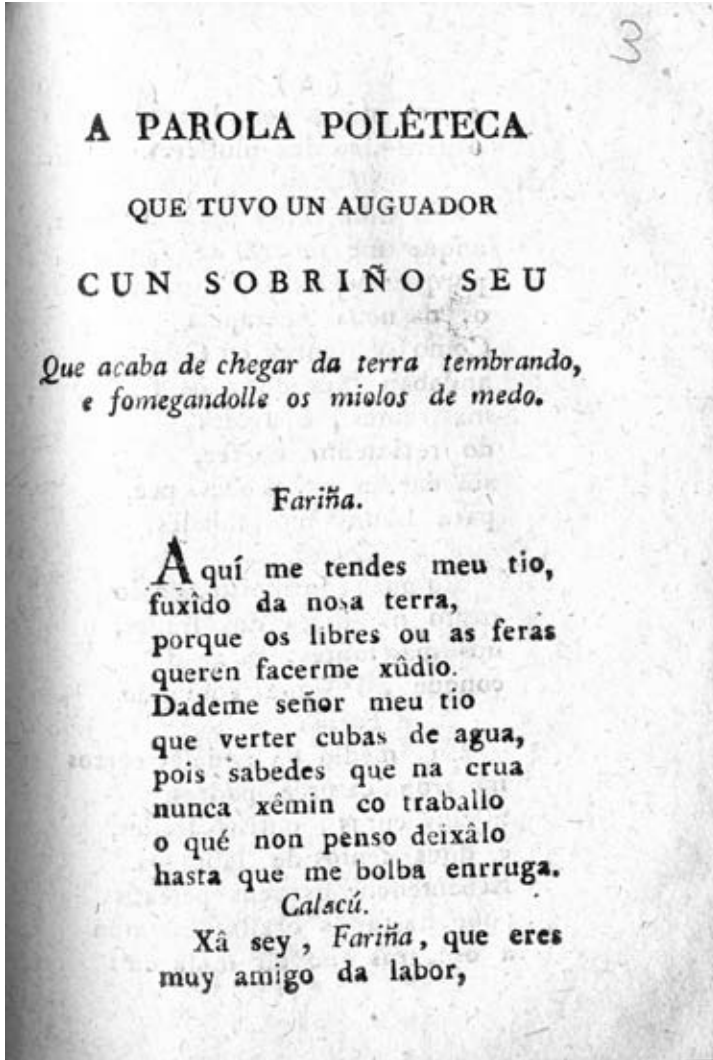
Calacú

P50, l. 374

E eu bou a face-lo mesmo porque os meus ollos cirrichan lume coas tuas burradas, e xa verás como che fago entrar na poleteca; pois sin que cho diga, vas a ser miliciano.

MADRID:

IMPRESA DE DON ANTONIO FERNANDEZ,
1822.

(2)

e que miras con horror
o tiro-liro das mulleres.

Fariña.

Eu non volbo para a terra,
anque me morra de fame,

porque queren estouparme
os da noba escarapela.

Como abesouros en Cela,
andaban furando á os frades,
mastrantes, é abades

do reximento da fee,
sin darlles os probes pee,
para tantas mortalidades.

Calacú.

Eu ouzo con moito agrado
canto me dices dos frades,
dos mastrantes, é abades,
conque asi sigúe contando.

Fariña.

En medio da aqueles cerros
mataron catorce padres,

alguns curas, outros frades,
e dous centos de labregos.

Rebentenche os seus pelexós
¡que hasta as orellas cortaron
a os curas que alí mataron!

(3)

e para mais vengarse de eles,
enganchadas de alfileres
nos morrios as crabaron.

Calacú.

Cata cata meu sobriño,
que si estubéra aló
eu lles dixéra bay bó,
é os enchéra de biño.

Fariña.

Ben quixéron os indinos
facirme miliciano,
e meterme no seu ramo,
que dicen e xâcobino.
Corno, á méra, que po los figos
ben cando fay mal ano
acabe cós milicianos,
da religion enemigos,
e persiguidores vivos
de todos os cristianos.

Calacú.

Saberás que e preciso
pra ter Constetucion
profesar á religion
do noso Señor Xésucristo.

Fariña.

Agora que xâ lebamos

(4)

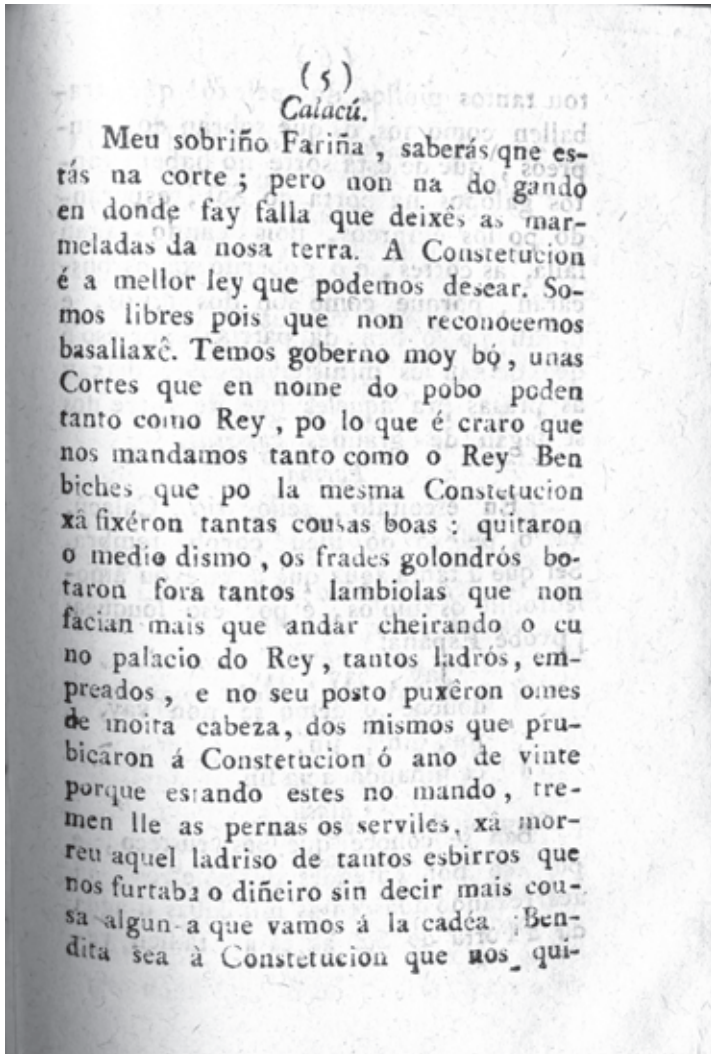
á pelea ó noso Cristo
o que sera xá está visto,
o que logo consumamos
con tantos milicianos,
que por xúdios son dinos
de que os queimemos vivos
na sagrada inquisición ;
pois da nosa religión
son amigos muy finxidos.

Calacú.

Ben se conoze , Fariña,
que ten á culpa ó teu cura,
de que digas tal loucura,
e que vistas de morriña.

Fariña.

Corno , quen fora meu tío
do numero dos liberás,
é gastara os meus reás
para verme nun supricio
Digolle co meu xúcio,
que os rogos dos nosos curas
pronto farán sepultúras
nas caldeiras do inferno,
porque é un premio eterno,
propio de tales loucuras.

(6)

tou tantos piollos do pelexô! que traballen como nos, os que sobran dos empreos, que de esta sorte no haberá tantos galopos na porta do Sol, esperando po los empreos, pois cando fagan falla, as cortes, e o goberno xâ os buscarán, porque como son dos nosos, e miran po lo ben da patria, por eso é que deixan os ministeriales, e deixan as prasad pra aqueles que de entre nos se fagan de grandes cabezas.

Fariña

En escoitalo, señor tío Calacú,
xà o peléxo do meu corpo tembra.
Sei que á tanta agua que acarrexóu amolentouille os mio'os, é por eso louquea:
¡probe España!

Jay, jay, jay,
douché o demo se non vay,
jin, jin, jin,
camiñando acia fin.

Calacú.

Ben se conoce que bes rusteco, e por eso non entendes de poleteca, en acarrexando duascenas mil cubas d'agua da a Porta do Sol as casas tamen ve-

(7)

ras os teus miolos amolentados , e logo dirás ten razon o meu tio Calacú.

Fariña.

Escoitai Calacú : anque beño da terra , sei mais que vos que estades na corte, e se non verédes como todo canto dixéste todo e saber pouco , e que estades enganado.

Calacú.

Xâ fedes con tantas reprecas.

Fariña.

Vinde acá , dixéstesme que temos un goberno bo , e uns padres da patria tamen bos , omes tanto mais bos canto que berraron os premeitos na prubicacion da Constetucion , nun -a fala, decis que todo o que temos e bo.

Calacú.

E verdade.

Fariña.

Pois veredes como o boso goberno e malo porque vos deixâ xíringar , e camiñar pra bosa perdicion. Digobolo á vos en secreto porque si o saben chamaránme servil , e eu non quero outro nome que ó de *Fariña* , pois o no-

(8)

me de servil dixôme ó señor cura que e ingrés , e que e o mismo que vilers, e po la causa de que son xúdiós os ingresos non quero cousa de eles.

Calacú.

Non quere decir vilers senon resvil, que e todo o que non quer Constitucion.

Fariña.

Nun prencipio púdo pensar que o cordon de Francia era po la peste , logo que foy parando esta , e que cada ves se reforzaba en ves de desfacerse o cordon , deben de desconfiar da Francia, e enfadarse pola bulrra que facia o cordon frances dos liberás españoles , como socedeu na Cataluna ; mais en ves de facer outro cordon parouse o goberno dos liberás en contestaciós co a Francia interin o goberno de esta co achaque da peste , foy vos apestando o boso partido.

Calacú.

Eso fixô por poleteca , por non declararlle a guerra.

Fariña.

Estonces debia o boso goberno por

(9)

un cordon, decendo que era po la peste moral que os fuxidos da España pu- dian traer como xá habia prencipio, asi como o cordon frances e po la peste que habia na Cataluña. O goberno que vos tendes pudo evitar que os nosos Cristos adiantasen tanto, é vos bise des rebolbidos en guerta, e sangue e asi que non quixô, logo o goberno e contra vos, logo é asi o boso goberno e malo.

Calacú.

Pouco importa iso mentras haya dos que berraron po la Constetucion.

Fariña.

O goberno pra que as provincias estubesen caladas dixô, buscaba esos omes de grandes miolos, e que habian berrado, e debia facelo, porque esos omes son interesados na conservacion da Constetucion, e bos Calacú dixêstes, que no lugar de tantos ladrós empregados, habian posto de esos grandes omes berradores, tan practecos xá po las Cortes do ano de vinte, pero eu bexô paseando po la Corte á Quiroga, un dos prubicadores de isla de Leon, á don

(10)

Ramon Novoa outro dos prubicadores da Cidade de Bigo, é ó mesmo tempo ouzo decir fan falla omes que gobernen ben, é de grandes cabezas, logo estos prubicadores son malos

Calacú.

Omes que expuxéron á sua vida polo noso ben, bos son eles.

Fariña.

Cando ó goberno era despoteco, esos omes berradores levantaron as armas para acabar co el, agora anque bexân ó que bexan, estan calados, logo non se doen de bos, ó que non se doe do liberal, é contra il, logo esos omes son contra os liberales

Calacú.

Cala Fariña que eso no no entendes por non saber poleteca, estos omes están por nos hasta morrer, é en se acabando á poleteca xâ os berás.

Fariña.

Beigabos xúdas co á bosa poleteca, esta seria si tubésedes un goberno bo, é ó segundos de estes nas provincias rament bos, porque sendo celosos ó guar-

(11)

dian é ó refitoleiro, do demo se mete
ó dente ningun pillo cocifeiro.

Calacú.

Non temos que decirlles os prubi-
cadores da Constitucion.

Fariña.

Eu probeibos que ó goberno era malo,
é tamen os premeiros berradores da
Constetucion; pero se vos me decides
que estos son bos, logo ó goberno é ma-
lo, si este é bo, logo aqueles son malos.

Calacú.

Xâ me bas inchando as bentas. Fa-
riña en nome enfado, senon que digo
as verdades, asi como sou con vos en
decir que os premeiros que prubicaron
á Constetucion, son mais para bos, que
ó goberno, é que mais lle tembro á un-a
mirada de aqueles que á todo ó go-
berno enteiro, porque me acordo de
cando rompeu en Vigo don Ramon No-
voa, ese fariseo, que me fixô tembrar as
bragas, é tamen digo, que si de esos omes
se compuxêse ó bosa maquena gover-
nadora, oubera andado á Constetucion,
sin bolber atras como bolbe.

(12)

Calacú.

Eu non sey quen demo che ensinon tal modo de pensar, enchécheme tanto que estóu pra dar un estozuro.

Fariña.

O certo é, que hos constetocionales, ó goberno no nos atende moito; mais creo que os aborrece.

Calacú.

O goberno non mira con desprecio á esos omes, senon que por poleteca no nos emprea, e estos homes aunque có seu brazo de ferro podian tirar co goberno, por poleteca no no fan.

Fariña.

Pero os do noso Cristo van adiantando.

Calacú.

E verdade; mais o goberno hasta mais adiante non pon remedio por poleteca

Fariña.

Acordaseme *Calacú* un-a cousa, escoitay.

(13)

Cando o Medeco na cura,
algun tempo descoidou,
pode crêr que xá entregou
ó enfermo á sepultura.

Mirade *Calacú* que co as pesas con
que se contraresta un peso co as mis-
mas o peso contrarestado, (cando por
si solo non pode) equilibra o outro la-
do. Tende ademais presente que como
entre os liberas non se vé mais que
guerra de empregos, é un-a desunion
grande dandolles unto de ouro, non
queda un que deixê de abrir os ollos,
e que non queira entregar á geta po
lo reximento da fee.

Calacú.

O noso goberno ten que atender á
moitas cousas, á os sitios reales, e mais
á nacion, por iso e preciso que ande
con poleteca.

Fariña.

¿ Pois que importan os sitios rea-
les pra ocupar o goberno?

Calacú.

Moito porque ali e donde debe
ter mais poleteca.

(14)

Fariña.

Eu creo que a bosa poleteca e desencadernada, por que un-a parte marchou co as amerecas, e á outra xâ bay facendo o mesmo na España,

Calacú.

A nosa poleteca nas amerecas parece un-a lesna. Eu cando che estaba na terra decia ó mesmo que ti, pero desde quesupen de poleteca xâ penso doutra maneira.

Fariña.

Pois o que queremos os dos escapularios, rosarios, e cristos, que sigades dandonos á mesma poleteca que des-tedes as amerecas, que de esa sorte xâ podrei cantar.

Arriva meu pau das tundas.
abaixô meu pau rundeiro,
que logo veremos os libres
rebillar no colgadeiro.

Calacú.

Os meus ollos botan lume en oirche tantos disparates ¿a qué te metes en poleteca se no no entendes? á Constetución e poleteca, e poletecamente

(15)

se ha de obrar, ¿non conoces, que á Constetucion e boa, e que fay felicesos omes?

Fariña.

Eu no no sey, porque os nosos curas dicen, que e pecado leela, e xûntos cosfrades á desconxûran.

Calacú.

Eso e, porque non queren que se pades o que e bo.

Fariña,

Anque sea boa, o que dixên digo e senon ó que me enseñou miña Abo

Aunque á gaita sea boa,
si o gaitero é malo,
tocala ben, malo malo.

Bou á dormir que beño cansado hasta outro dia que falarei masi poletecamente.

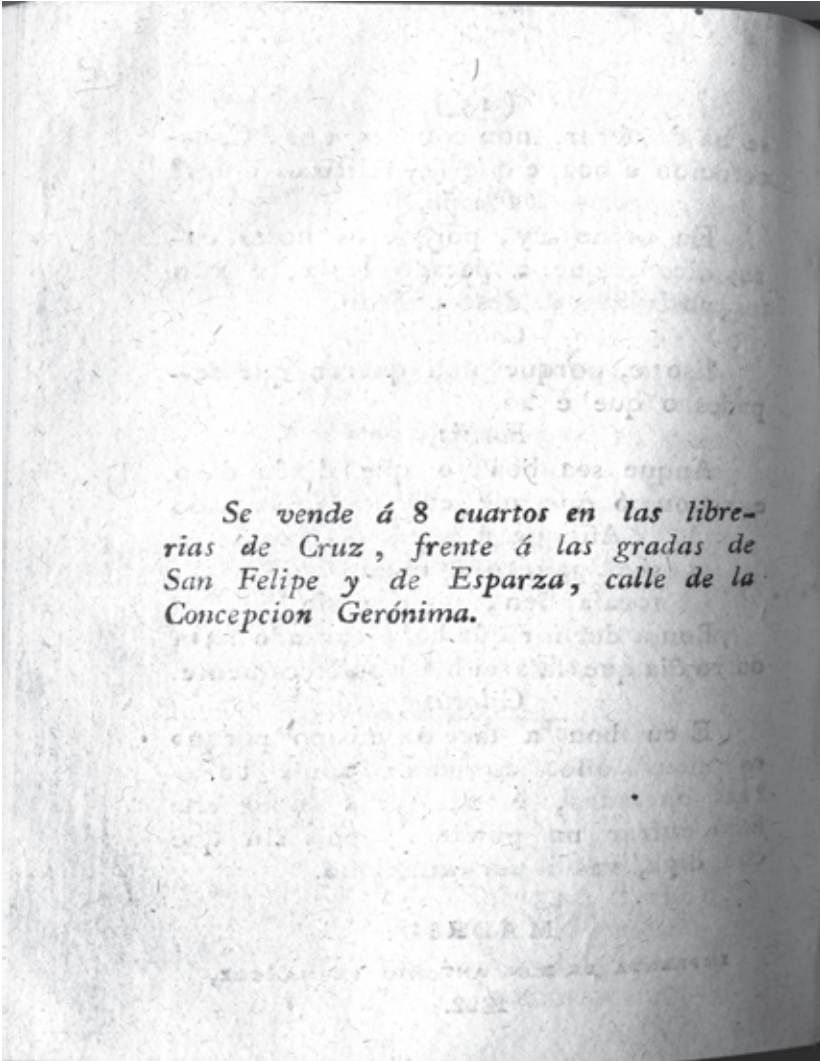
Calacú.

E eu bou a facelo mesmo porque os meus ollos cirrichan zume co as tuas burradas, é xâ verás como che fago entrar na poleteca; pois sin que cho diga, vas á ser miliciano.

MADRID:

IMPRESA DE DON ANTONIO FERNANDEZ,

1822.

Se vende á 8 cuartos en las librerías de Cruz, frente á las gradas de San Felipe y de Esparza, calle de la Concepcion Gerónima.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Álvarez, Rosario / Xosé Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo, Galaxia.
- Álvarez, Rosario (1997): «Variación diatópica no *Coloquio de Sarmiento*», en *O Padre Sarmiento e o seu tempo. Actas do Congreso Internacional do Tricentenario de Fr. Martín Sarmiento (1695-1995)*. (Santiago de Compostela, 29 de maio - 3 de xuño de 1995), Santiago de Compostela, CCG / USC, vol. II, 131-154.
- Álvarez, Rosario / Xosé Xove (2007): «Os adverbios *alá/aló, acá/acó*. Unha perspectiva dialectal», en M. Brea / F. Fernández Rei / X. L. Regueira (eds.): *Estudos filolóxicos ofrecidos en homenaxe a Antón Santamarina*. Santiago de Compostela: USC [no prelo].
- ALGa = García, Constantino / Antón Santamarina (drs.) (1990-): *Atlas Lingüístico Galego*. A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza / Instituto da Lingua Galega, vols. I-V [I: 1990; II: 1995; III: 1999; IV: 2003; V: 2005].
- Artola, Miguel (1968): *La España de Fernando VII*. Madrid: Espasa Calpe (Historia de España Menéndez Pidal, t. XXXVI).
- Barreiro Fernández, Xosé Ramón (1982): *Liberales y absolutistas en Galicia*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Barreiro Fernández, Xosé Ramón (1982): *Galicia. Historia. Tomo VII: Historia Contemporánea. Política. (Século XIX)*. A Coruña: Hércules.
- Bouza, Antonio (1990): *El Ex-Libris. Tratado general. Su historia en la corona española*. Madrid: Patrimonio Nacional.
- Caro Baroja, Julio (1990): *Ensayo sobre la literatura de cordel*. Madrid: Istmo.
- DD = Santamarina, Antón (ed.) (2003): *Diccionario de diccionarios*. Versión 3. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza / Instituto da Lingua Galega.
- DBTL = Gil Novales, Alberto (1991): *Diccionario biográfico del Trienio Liberal*. Madrid: Ediciones El Museo Universal.
- Frasquet, Ivana (2005): «La cuestión nacional americana en las Cortes del Trienio Liberal, 1820-1821», en Jaime E. Rodríguez O. (coord.), *Revolución, independencia y las nuevas naciones de América*. Madrid: Fundación Mapfre Tavera, 123-157.
- Hernández Alonso, César (coord.) (2001): *Diccionario del castellano tradicional*. Valladolid: Ámbito.
- López Serrano, Matilde (1943): «Libreros encuadernadores de Cámara», *Arte Español XIV*, 14-22.
- López-Cordón Cortezo, María Victoria (2001): «La política exterior del trienio», en *La España de Fernando VII. La posición europea y la emancipación americana*. Madrid: Espasa Calpe (Historia de España Menéndez Pidal, t. XXXII).
- López-Vidriero, María Luisa (2002): «Guerrilleros de papel: mil y más papeles en torno a la Guerra de la Independencia», *Cuadernos de Historia Moderna* 27, 199-215.
- Mariño Paz, Ramón (2003): *O idioma galego no limiar da súa renacementa. Estudo lingüístico de textos pregaleguistas*. Anexo de *Revista Galega de Filoloxía*. A Coruña: Área de Filoloxías Galega e Portuguesa, Departamento de Galego-Portugués, Francés e Lingüística.
- Meijide Pardo, María Luisa (1983): *Contribución al estudio del liberalismo*. Sada: Edicións do Castro.
- Pardo de Andrade, Manuel (1988): *Poesías*. Edición e introducción de María Rosa Saurin de la Iglesia. Urbino: Università degli Studi di Urbino.
- Rodríguez Eiras, Antonia (1966): «Alzamientos realistas en Galicia en el trienio constitucional», *Cuadernos de Estudios Gallegos* 64, 189-215.
- Rodríguez Eiras, Antonia (1967): «La Junta Apostólica y la restauración realista en Galicia», *Cuadernos de Estudios Gallegos* 67, 198-220.
- Rodríguez Moñino, Antonio (1966): *Historia de los Catálogos de Librería españoles (1661-1840)*. Estudio bibliográfico. Madrid: Soler.
- Rollán Méndez, Mauro / Eladio Sastre Zarzuela (2001-2004): *Hablares: el mundo rural y sus aportaciones al léxico castellano*. [Valladolid]: Consejería de Agricultura y Ganadería, 7 vols.
- Saco y Arce, Juan Antonio ([1881] 1987): *Literatura popular de Galicia. Colección de coplas, villancicos, diálogos, romances, cuentos y refranes gallegos. Recogidos por: Juan Antonio Saco y Arce*. Edición e estudio preliminar de Juan Luis Saco Cid, Orense: Servicio de Publicación da Diputación Provincial de Ourense.
- Saco y Arce, Juan Antonio (1868): *Gramática gallega*. Lugo: Soto Freire.
- Saurin de la Iglesia, María Rosa (1991): *Manuel Pardo de Andrade y la crisis de la Ilustración (1760-1832)*. A Coruña: Galicia Editorial.
- Saurin de la Iglesia, María Rosa (1993): *Del despotismo ilustrado al liberalismo triunfante. Estudios de historia de Galicia*. Sada: Edicións do Castro.
- Soto Freire, Manuel (1982): *La Imprenta en Galicia*. Introducción, revisión del texto y notas de Xosé Ramón Barreiro Fernández. Lugo: Círculo de las Artes.
- TILG = Santamarina, Antón (dir.): *Tesouro informatizado da lingua galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Imaxin [<http://www.ti.usc.es/TILG/>].
- VV AA (1851): *Los Españoles pintados, por sí mismos*. Madrid: Gaspar y Roig Edit.

APÉNDICE: FOLLETOS CONTIDOS NO VOLUME RB VIII/18241

1. Osuna, Cándido: *Padilla entre las cadenas. Heroyda á su esposa*. Salamanca: en la imprenta de D. Vicente Blanco, 1822.
2. Caracciolo, Julián: *Parecer de los teólogos de corte de S.M. siciliana en respuesta a una memoria de la curia romana acerca de los derechos de los príncipes en los contratos matrimoniales*. Madrid: imprenta de D. Eusebio Alvarez, 1821.
3. *A parola poléteca que tuvo un auguador cun sobriño seu que acaba de chegar da terra tembrando e fomegandolle os miolos de medo*. Madrid: imprenta de Don Antonio Fernandez : se vende á 8 cuartos en las librerías de Cruz, frente á las gradas de San Felipe y de Esparza, calle de la Concepcion Gerónima, 1822.
4. Foz, Braulio: *Partidos constitucionales de España conocidos con los nombres de liberales, serviles, persas y afrancesados*. Valencia: imprenta de Muñoz y Compañía, Plaza de S. Agustin, 1821.
5. Millán, A.: *La péndola en movimiento. Modo de asegurar la razon*. Madrid: imprenta de Doña Rosa Sanz, calle del Baño, 1820.
6. *La peste de los egoistas curada por la Constitucion: Carta de consulta del médico Cantarranas á la junta patriótica de Salubridad pública Constitucional*. [Madrid]: imprenta de Alvarez : se hallará en la librería de Hurtado, calle de Carretas..., 1820.
7. *Pintura de la vida y muerte de la Inquisicion ó Historia abreviada de los principales sucesos de este Santo Tribunal: esencia de lo hecho ver á las Córtes generales extraordinarias, motivo del decreto de extincion*. Madrid: imprenta de Doña Rosa Sanz, calle del Baño: se hallará en las librerías de la viuda de Gobeo, calle de Carretas, y de Villa, plazuela de Santo Domingo, 1820.
8. *La poltrona mágica: poema, cuento sucedido ministerial, ó llamese como mejor parezca á sus lectores; pues justo será que ya que costean el bateo, les quede la facultad de poner nombre al chiquillo*. Madrid: imprenta de Repullés : se hallará en la librería de Brún, frente á las gradas de San Felipe el Real, 1820.
9. *Prospecto á la obra titulada Colección eclesiástica española*. Madrid: imprenta de Eusebio Aguado, 1822.
10. *Proyecto de paz universal y de felicidad durable en la península* [por el ciudadano L. de M. y C.]. Madrid: imprenta de Vega y Compañía : se vende en la librería de Orea, calle de la Montera, y viuda de Sanchez, calle de Toledo, 1820.
11. *Proyecto para que no se paguen en dos años contribuciones, aumentar el dinero con segura ganancia de los propietarios, y reglas para su ejecucion* [por el amigo de lo mejor]. Madrid: imprenta de D. Antonio Martinez : se hallará en la librería de Vizcaino, calle de la Concepcion Gerónima; de Brun, frente las gradas de San Felipe; de Orea, frente á San Luis; de Villa, plazuela de Santo Domingo, 1821.
12. *De la potestad pontificia*. Madrid: imprenta de Nuñez, 1820.

NOTAS

- 1 En apéndice enumeramos os folletos contidos neste volume facticio.
- 2 López Serrano (1943) ofrece un documentado estudo sobre este encadernador de cámara, elixido para o cargo en 1803 e activo nel ata a súa morte en 1828.
- 3 Como tal consta no pé de imprenta do folleto *Descarga cerrada a metralla...: "Imprenta del Constitucional, por Antonio Fernández, 1821"*.
- 4 En Rodríguez Moñino (1966: 87-90) expónse o proceso seguido contra Miyar, «el primer librero víctima de las pasiones políticas».
- 5 *Condiciones y semblanzas de los diputados a Cortes para la legislación de 1820 a 1821*. Madrid: Imprenta de D. Juan Ramos y Compañía, 1821. Este folleto anónimo contén, entre outras, caracterizacións de deputados galegos ou por Galicia salferidas de frases en galego, real ou finxido. Un equipo interdisciplinar auspiciado pola Comisión Técnica de Prensa Histórica do Consello da Cultura Galega prepara un volume coa edición de todos os textos escritos en galego entre 1797 e 1846; remitimos a esta obra de conxunto, que sairá a lume en 2007, para estas pincladas e para os outros textos deste período.
- 6 Sirva para os impresores o que Caro Baroja comenta para os cegos, distribuidores da literatura de cordel: «Estamos en el momento, a partir del cual, el ciego coplero (...) tiene que andar dando saltos, o a trancas y barrancas, no por falta de vista corporal, sino a causa de los cambios radicales en el poder» (1990: 344).
- 7 A este respecto, ten interese para nós o traballo de López-Vidriero (2002) sobre os «guerrilleiros de papel» nun período cercano, o da Guerra da Independencia, pois constata o uso que se facía deste tipo de literatura, a rapidez na súa produción e consumo, e, mesmo, o afán coleccionista de que era obxecto por parte dos coetáneos.
- 8 O propio folleto informa a continuación do pé de imprenta dos establecementos onde se podía adquirir —as librerías de Cruz—, e a súa localización exacta “frente á las gradas de San Felipe y de Esparza, calle de la Concepción Gerónima” (Madrid). A enorme produción editorial de literatura política e a ampla demanda motivan a presenza frecuente desta sorte de nota publicitaria do libreiro, que, ademais, publica con frecuencia catálogos dos seus fondos. Nalgunha ocasión incluso se recorre á elaboración de guías para a localización dos folletos, como o repertorio elaborado por Sáiz Gómez del Campo, movido pola súa extremada afección aos papeis políticos: “Su índice es una herramienta para que el patriota curioso pueda llevar una lista controlada y recorrer con ella librerías y puntos de venta, marcando lo adquirido y comprobando, con facilidad y rigor, el grado de exhaustividad de la colección” (López-Vidriero 2002: 203).
- 9 Santa Cristina de Valeixe é parroquia da Caniza e Rebordechán pode ser un lugar en Covelo ou a parroquia dese nome en Crecente, ambos e dous concellos veciños da Caniza; sen embargo, nesa contorna non atopamos o topónimo Ameixeda, agás que sexa erro por *A Ameixeira* (Crecente). Sela é parroquia do actual concello de Arbo, veciña da de Barcela na ribeira do Miño; <Cela> é, por tanto, grafía ultracorrecta de *Sela* e a expresión “en medio d’aqueles cerros” fai alusión ás estribacións da Paradanta. O párroco de Sela formaba parte da Junta Apostólica de Tui, da que era vicepresidente Pereira (Barreiro 1982: 66).
- 10 «Estos movimientos rebeldes tienen por foco pueblos rurales de poca importancia y nunca una capital de provincia, explicable porque son levantamientos de origen popular y dirigidos por personas que no tienen relación alguna con el Gobierno existente» (Rodríguez Eiras 1967: 194).
- 11 A redución dos dereitos decimais que percibía a igrexa foi unha das discusións decisivas da lexislatura de 1820 e finalmente foron rebaixados a medio décimo (Artola 1968: 686).
- 12 Artola (1968: 708-709) utiliza o *Manifiesto a la nación española*, do deputado Moreno de Guerra, para resumir os plantexamentos da tendencia exaltada. Hai semellanza con algúns dos puntos de vista mantidos na *Parola*. Moreno ataca os doceanistas pola súa imprevisión política en 1814 e porque «en lugar de formar una masa, que habría sido indestructible, con los que hicieron la revolución el año de 1820, se erigen en sus más acérrimos contrarios». Acúsaos, ademais, de disolveren o exército da Isla, de se preocuparen exclusivamente de combater aos «auténticos liberales» en lugar de resolveren os problemas do país e conclúe sentenciando que «el moderantismo forma hoy la vanguardia del servilismo».
- 13 Antonio Quiroga (Betanzos, 1784; Madrid, 1841) foi considerado xefe do levantamento de 1820 xunto a Riego e elixido deputado a Cortes por Galicia entre 1820 e 1822; os folletos da época fixéronse eco da enorme fortuna que foi adquirindo en paralelo á súa carreira política (DBTL, s.v. QUIROGA, ANTONIO). O comandante Ramón Novoa, deputado a Cortes por

- Galicia (1820-1822) (DBTL, s.v. NOVOA, RAMÓN), colaborou no pronunciamento de Vigo e Pontevedra, que se produce o 23 de febreiro (Barreiro 1982: 23).
- 14 Por estas datas a política debe ser entendida como instrumento cos seus propios mecanismos para conseguir a felicidade: «La política general 'está acomodada a leyes fundamentales, generalmente admitida en todas las naciones y tiene por objeto la recíproca conservación de la propiedad, libertad y seguridad de ellas, y por fin la felicidad general'» (*Semanario* 7: 148-9, apud Barreiro 1982: 158).
 - 15 Xa en febreiro de 1822, Nueva España, o máis próspero dos virreïnatos, aprobaba a súa independencia, mentres nas Cortes seguían a debaterse as propostas dos deputados novohispanos (Frasquet 2005: 123-157).
 - 16 A cántiga é variante destoutra, «Arriba meu pau das tundas, / Abaixo meu pau tundeiro, / Qwen te me dera quebrado / No lombo do moíñeiro.», que xunto coas frases «*Contra principia negantes, fustibus est arguendum.* / Si señor, si, que *interrogatio et responsio eodem casu gaudent.* / Ay eso miña vida.», constitúen o encabezamento dun «Artículo comunicado» de A. B. Fandiño datado na «Cárcel pública de Santiago 13 de febreiro de 1813», publicado no *Diario Cívico-Patriótico* 106, Santiago de Compostela, 15.02.1813. A variante máis próxima destas, na letra e no tempo, dáa Saco y Arce (1987 [1881]: 152): «Arriba, meu pau d'a tuna / Arriba, meu pau tunante, / Arriba, meu pau d'a tuna / Arriba con Dios delante».
 - 17 A prohibición de ler nas igrexas a constitución consta, por exemplo, na carta pastoral que o arcebispo de Santiago publica en 1820 (Barreiro 1991: 216).
 - 18 Empregaremos < > para encerrar referencias literais ao texto impreso en 1822. As referencias ao texto da nosa edición fanse con cursiva ou con « ». Os números entre parénteses indican a liña do texto orixinal.
 - 19 O editor da obra informa disto na nota inicial da primeira edición impresa (póstuma, Ourense 1849): «Como nuestro dialecto gallego no tiene segun debiera arregladas una ortografía y una prosodia peculiares, resultando de aqui la gran variedad en escribirlo, faltando muchas veces á la propiedad, alterando otras el significado de las voces y dejando la pronunciacion sin reglas fijas al arbitrio del que lee; respetando sin embargo la percia y buen criterio del insigne gallego que produjo este Sainete, se siguió para su impresion el mismo método con que escribió el original, con muy pocas escepciones. Sin duda le pareció de mejor efecto adaptar la x seguida de la vocal circunfleja para la pronunciacion que nos es peculiar y solo de viva voz puede explicarse bien, separándose en esto de los idiomas portugués y francés que en iguales casos usan la j y la g». O impresor Juan María Pazos, amigo persoal de Fandiño e instigador da confección da obra, exercía daquela o seu oficio en Santiago e é de supoñer que tivese un bo coñecemento das diversas solucións gráficas empregadas; estas circunstancias danlle valor especial ao seu testemuño de que a adaptación <x^> é unha ocorrencia de Fandiño. O mesmo autor emprega esta grafía noutros escritos do mesmo ano (no vilancico publicado no *Diario Cívico-Patriótico*. 26-12-1812) e posteriores.
 - 20 Segundo Soto y Freire (1982: 101), o xornal imprimiuse primeiro na casa de José Fermín Campaña e logo na de Manuel Antonio Rey. Ese mesmo contexto liberal compostelán é o continuador da tradición de <x^> a partir do ano 1836. Aparece nos tres textos de *Diálogo en la Alameda*, o primeiro saído da imprenta de Núñez Castaño e os dous seguintes da de Campaña y Aguayo. Na segunda imprimíranse, ademais, os dous textos de *La Tertulia de Picaños* (1836) e o *Encuentro y Coloquio... Chaimsa* (1837). Tamén emprega <x^>, en concorrencia con <x>, o autor da *Parola de Cacheiras* (1836), igualmente compostelán pero de tendencia absolutista e carlista, que chegou a nós de forma manuscrita. Todos eles son textos anónimos. A partir deste momento decae o uso desta grafía.
 - 21 Cando Iguereta imprime os *Rogos* en 1841, emprega esta grafía, probablemente seguindo a esgotada edición de 1820, a derradeira en vida do autor (bilingüe, Madrid: Imprenta de la calle de la Greda), á que alude na nota xustificativa desa edición póstuma. É conxectura que non podemos confirmar, pois non demos localizado ningún exemplar da edición de 1820.
 - 22 Pero non en *Novoa*, que sería máis interesante, pois existen as dúas formas do apelido.
 - 23 Circulaba nos escritos liberais, xa desde os inicios. Valla como mostra esta pasaxe dun «artigo comunicado», cargada ironía: «Vmd. sabe bien, mi *corregidor*, es necesario andar *alerta* con esta *ser-vil familia*, que no pierde jamás la más pequeña ocasión de contrariar la marcha de las *ideas liberales*» (*El Ciudadano por la Constitución*, 25-VII-1813).
 - 24 Número de ocorrencias da grafía <o>/<ó>: tras vogal, 24/10; tras pausa, 3/2; tras -n, 3/3, tras -r, 3/0; tras -s, 5/1. Número de ocorrencias da

- grafía <a>/<á>/<à>: tras vogal, 3/7/1; tras pausa, 3/2/0; tras -n, 0/4/0, tras -r, 0/2/0; tras -s, 0/2/0.
- 25 Repárese nos contextos seguintes, pois todos eles son igualmente condicionantes do alomorfo /lo/: <pra ocupar o goberno>, <non queira entregar á geta>, <que me fixo tembrar as bragas>, <que deixê de abrir os ollos>; <non que ren que sepades o que e bo>, <profesar á relixion do noso Señor Xêsucristo>, <xâ levamos á pelea>, <dandonos á mesma poleteca>, <que deixês as marmeladas>, <o que queremos os dos escapularios>, <veras os teus miolos amolentados>, <sin darlles os probes pee>, <logo veremos os libres rebillar>, <de todos os cristiános>.
- 26 O único caso de <có> en «co seu brazo de ferro» (194). O de «co á» en «coa bosa puleteca» (249).
- 27 En textos das dúas primeiras décadas, mesmo ten o 60% das ocorrencias. Algunhas mostras significativas: en *Proezas* (1819), *mism-* 13v / *mesm-* 6v; *Casamenteira* (1812), *mism-* 2v / *mesm-* 3v; *Rogos* (1813), *mism-* 6v.
- 28 Pode haber situacións equívocas, polo dobre valor destas formas: no parlamento de Fariña (168-171) os posesivos pódense referir á opción de Calacú ou, con maior probabilidade, á do grupo a que pertence; nas liñas 200-210, as formas de plural teñen o valor 'ti + outro(s)' que lles é propia.
- 29 A falta de estudos gramaticais e dialectais concluíntes, só podemos arriscar con moita cautela que hai indicios de que se trata dunha variación dialectal, con maior presenza de formas de dativo en modalidades orientais: *fixeno entrar* / *fixenlle entrar* ou, quizais, *fixeno entrar* / *fixeno entrar* vs *fixenlle entrar*. A descrición cambia coas características sintácticas do verbo dependente e o seu predicado (Álvarez / Xove 2002: 552).
- 30 Na mesma liña están os escasísimos rexistros de *aquil* nos textos da época. Dous deles prodúcense, de forma natural, na área xeográfica deste fenómeno: «naquil Ourense», na *Representación dos veciños de Pontedevea* (1805), que imita a espontaneidade da lingua popular e procura trazos verosímiles nesa bisbarra; «aquil de quen todo recibiche», nas *Fiestas y obsequios del Ilmo. Sr. Deán y Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de Orense...* (1816), con ocasión de que o seu bispo fose promovido a cardeal. Fóra deles, e anterior, só rexistramos «aquil que sube o atallo» (1787), nun soneto de León de Parma, pseudónimo de Manuel Pardo de Andrade.
- 31 Cf. as formas usadas por Sarmiento, só medio século antes, nunha variedade que no fundamental podemos considerar da contorna de Pontevedra: CI: *cantades ~ cantais (cantás) / cantai (cantad)*; CII: *colledes ~ collés / colled*; CIII: *partides / partid* (Álvarez 1997: 145-146; -đ é só gráfico).
- 32 O perspicaz Saco y Arce xa non a interpreta correctamente, pois cre que é forma irregular de *valer* «muy usada en las imprecaciones» (1868: 103). O mesmo erro en Cuveiro (1876): «*Veigate Judas, veigat'o Demo, válgate el Diablo, etc.*» (DD: s.v. VEIGA). Acentúase con Valladares (1884): «Esta voz, equivalente á válgate, acompañada de artículo y nombre, ó nombre solo, es como una interjeccion de admiracion, extrañeza, enfado, ó pesar. Por ejemplo; *Vèigat'a mona. Válgate la mona. Vèigat'o diabo. Válgate el diablo. Vèigate Dios. Válgate Dios.*» (DD: s.v. VÈIGATE). Carré (1928-31) adscribea a un arcaico † VEIGAR: «v. a. Valer. Amparar, proteger. Úsase en las frases ¡*Véigate Xuncras!* ¡*Véigante os demos!* Casi siempre en sentido irónico o de reconvencción.» (DD: s.v. VEIGAR).
- 33 Séguenlle as ocorrencias na *Gaita* de Pintos (1853: «Beigate Xudas»), no *Parrafeo das Quintas*, de atribución e datación dúbidas («¡Ay cata! veigaos ó trasno») e unha nova entrega do Seor Pedro (1859: «beiganme as tres Maricas»). 34 Segundo DD (s.v.): Compostela, Láncara, Ferreira de Pantón, Xunqueira de Ambía. ALGA (cuestión 2548): Baños de Molgas, Castrelo do Val, A Gudiña. A base de datos TILG só a recolle, recentemente, na obra do ourensán Bieito Iglesias.
- 35 Os únicos rexistros de TILG (2006) son de dous autores do oriente ourensán, «a labazadas, a couces, a golondrós» (Casado Nieto 1970) e «Entrara na celda dun golondrón» (Silvio Santiago 1976).
- 36 A pesar da infrecuencia, a variante con <n> pasou aos dicionarios de F. Grande e Carré 1972 (vid. DD: s.v. LEZNA).
- 37 Este significado podería estar na base do adx. *lesne* 'inocente, parvo' (Verín) e mais contribuír ao cambio *lene* > *lesne* 'suave', testemuñado na *Historia Troiana* (Corominas: s.v. DELEZNAR, onde chamamos igualmente a atención para cast. *deslenar* > *delesnar* > *deleznar* 'deslizarse e esvarar con facilidade'); algúns lexicógrafos dos séculos XIX e XX recollen como arcaico *lezne* 'Blando. Lacio. Escurrizado' (DD: s.v. LEZNE). En castelán dialectal existe *lesnar* 'resbalar, especialmente sobre el hielo' (Hernández: s.v.). Nos dicionarios galegos conségnanse tamén os significados figurados 'Persona

sin voluntad ni aptitud para nada' (Carré) e 'Dícese de la persona que se pega a outra con fines interesados' (E. Rodríguez), que tamén se prestan doadamente á creación de unidades fraseolóxicas, menos acaídas ao sentido positi-

vo que Calacú lle dá na nosa pasaxe (DD: s.v. LESMA).

- 38 Coñecemos a expresión *ser (coma) unha subela* 'ser moi agudo', entre outros significados, pero parece abusivo estendela a *lesna*.